

Budgeting Based on Environmental Changes (Social-Ecological) - Half Done (Case Study: The Budget Bill of 1402 as "Spatial Planning Budget")

Mahmoud Maham *

Assistant Professor at Research Institute for
Islamic Culture and Thought, Tehran, Iran.

Introduction

Spatial planning is a vital strategy for protecting the integrity of the land and optimal use of the land's (natural and social) talents, which cannot be imagined without a budgeting system based on the environment and environmental dynamics. Such a budget is a spatial planning budget. "Budget" is designed and implemented annually in line with the fifty-second principle of the Constitution for the operational realization of the "Program". "Budget" is a tool and guarantee for the financial-technical implementation of spatial planning as an approach and strategy for justice-oriented progress. The spatial planning budget is a reform strategy in the budgeting system that formulates and operationalizes the distribution of resources based on the recognition of the totality and integrity of the territory. A budget that operationalizes development based on the correlation and linkage of "natural and social" areas and based on spatial planning documents. The spatial planning budget is based on an integrated recognition of the environment. Thus, issues such as efficiency and effectiveness, alignment with upstream laws and documents, prioritization, determining the appropriate level of costs, type of budgeting approach, definition of optimal use of natural and social resources, transparency, flexibility, scenario-based approach, and foresight are recognized and considered in a combined, correlated, and linked manner. So, the main question of the article is: Has the budget bill of 1402 been able to make a financial-technical formulation of the overview and detailing of the changes in biodiversity (natural and social) and the spatial structure of the country?

* Corresponding Author: maham812002@yahoo.com

How to Cite: Maham, M. (2025). Budgeting based on environmental changes (social-ecological) (Case study: the budget bill of 1402 as "spatial planning budget"), *Journal of Social Development and Welfare Planning*, 15 (61), 273-312.

Literature Review

A review of the research background shows that domestic and foreign studies and researches have commonalities and differences. The most important commonality is to identify and accept the impact of the budget on the imbalance and instability of development, but there is a long and difficult way to reach the socio-ecological analysis. The most important difference that has marked the pioneering and promotion of foreign research is the effort to know and find ways to discover and recognize the connection between natural and social domains. In other words, the reform of the budgeting system goes through the path of knowing how to link the budget and spatial planning. This knowledge can be analyzed at least in three interconnected scientific-institutional-political layers. In this article, an attempt has been made to take a step forward in the knowledge layer. It should be noted that the existing literature in the field of budget has been formed in the separation from the land and the preparation of the land. Of course, new topics in the field of "growth" such as "beyond growth" and paying attention to biophysical limitations have provided a new perspective for the structural reform of the budget, which should be taken into account.

Materials and Methods

Considering the link between natural and social spheres in the spatial planning approach, the analysis of the text of the bill has been done based on the situation of this link. Therefore, a critical analysis has been done to answer the main question in the framework of natural-social nexus in spatial planning.

Results

The budget for spatial planning has at least four important features, which are as follows: 1) "flexible"; that is, it is compatible with environmental changes, receptive to the principle of natural and social biodiversity, and compatible with the biological characteristics of the Iranian plateau, such as earthquake and flood proneness. 2) It has "unity" not only in the form and way of presenting the budget document but also benefits from the unity resulting from socio-biological continuity and ecological economics. The unity of the budget lies in the identification of the interrelationships between the biological and wealth-creating variables of the ecosystem over time (social stability and sustainability). Thus, the budget does not only mean the injection of capital, but also preserves bio-social balancing processes at different scales, and in other words, the mechanism for realizing the capital of biological complexes. 3) "Transparent" reflects the process of changes in the texture of urban, rural, and nomadic biological complexes and is the creator of the changes in their texture. In other words, the design and implementation of the spatial planning budget requires the identification of resources and expenditures based on environmental science and an interdisciplinary and transdisciplinary approach. If the budgeting approach is not planning-based, the sustainability of income and

expenditures, and therefore social justice, cannot be expected. 4) "Basic participation" is designed and implemented. Sustainability and social justice depend on the ability of participatory spatial planning budgeting to optimally control and improve changes in natural and social biodiversity in practice.

The budget bill of 1402 will be the first budget of the 7th development plan, which should be designed and implemented in line with the documents of spatial planning that guide development and progress programs. The budget bill of 1402 has not benefited from the appropriate time-content records to rely on environmental (social-ecological) changes. Therefore, it is realistic to consider it as the beginning of a difficult path to implementing spatial planning in budgeting. The lack of similarity in the history of budgeting with the history of land use planning in the country means that one should not expect to design a basic plan for the 1402 budget bill, but this budget is practically the third step after the 1400 and 1401 budgets in correlating natural and social biodiversity as the country's basic and real resources with the principles and characteristics of the budget. It should not be forgotten that regardless of the official and governmental experiences of spatial planning in the last half century, the records of civilization in the plateau of Iran and the possession of indigenous knowledge and technologies indicate that the inhabitants of this land benefit from social-ecological rationality and strong ecological ability.

Conclusion

A critical and strategic analysis of the text of the 1402 budget bill and its comparison with the 1401 budget bill shows that the 1402 budget bill requires restoration through legal, conceptual, and operational foundations and reliance on environmental sciences. Since reforming the country's budget structure undoubtedly requires adopting a spatial planning approach, failure to pay attention to the requirements and bio-social characteristics of the budget will hinder the realization of an eco-based and ecological economy and therefore a barrier to the sustainable exploitation of the country's natural and social resources, i.e., endogenesis and extroversion. Nine suggestions have been presented to improve budgeting. Among the proposed proposals are formal suggestions regarding the way of categorizing the headings and budget enhancement in terms of spatial planning questions, and content suggestions regarding the selection of headings regarding environmental changes. It is obvious that conceptualization, modeling, process analysis, and structural and operational changes in the budget to achieve a spatial planning budget in the coming years require independent planning, expert practice, and policy-making at research, educational, and executive levels.

Keywords: Spatial Planning Budget, Budget Unity, Social Justice, Planetary Boundaries, Territorial Talents

بودجه‌ریزی مبتنی بر تغییرات محیطی (اجتماعی-اکولوژیک) (مطالعه موردی: لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ به مثابه «بودجه آمایش سرزمینی»)

محمود مهام* استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

آمایش سرزمین، راهبرد حیاتی برای حفاظت از یکپارچگی سرزمین و استفاده بهینه از استعدادها (طبیعی و اجتماعی) سرزمینی است و بدون برخورداری از نظام بودجه‌ریزی مبتنی بر محیط و پویایی‌های محیطی، قابل تصور نیست. بودجه آمایش سرزمینی، راهبردی اصلاحی در نظام بودجه‌ریزی است که تقسیم منابع را متکی بر شناسایی کلیت و یکپارچگی سرزمین، صورت‌بندی و عملیاتی می‌سازد. از این رو، بودجه آمایش سرزمینی حداقل چهار ویژگی مهم دارد که به ترتیب عبارت‌اند از: ۱) «منعطف»؛ یعنی متناسب با تغییرات محیطی و پذیرای اصل تنوع زیستی طبیعی و اجتماعی و سازگار با ویژگی‌های زیستی در فلات ایران. ۲) دارای «وحدت» نه فقط در شاکله و شیوه ارائه سند بودجه، بلکه بهره‌مند از وحدت ناشی از پیوستگی اجتماعی-زیستی و اقتصاد بوم‌شناختی است. ۳) «شفاف» در انعکاس روند تغییرات بافت مجتمع‌های زیستی می‌باشد. ۴) «مشارکت‌پایه» طراحی و اجرا می‌شود. با توجه به تصویب سند ملی آمایش سرزمین، پرسش اصلی مقاله عبارت است از: لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ توانسته است کل‌نگری و مفصل‌بندی تغییرات تنوع زیستی (طبیعی و اجتماعی) و ساختار فضایی کشور را صورت‌بندی مالی-فنی نماید؟ تحلیل انتقادی و آمایشی متن لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ و مقایسه آن با لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ نشان می‌دهد لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ نیازمند ترمیم از طریق پی‌ریزی قانونی، مفهومی، عملیاتی و اتکا بر علوم محیطی است. برای بهبود بودجه‌ریزی ۹ پیشنهاد ارائه شده است. پیشنهادها شکی ناظر بر شیوه دسته‌بندی سرفصل‌ها و ارتقاء بودجه از طریق لحاظ پرسش‌های آمایش سرزمینی و پیشنهادها محتوایی در خصوص انتخاب سرفصل‌های ناظر بر تغییرات محیطی از جمله پیشنهادها مطرح شده می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: بودجه آمایش سرزمینی، وحدت بودجه، عدالت اجتماعی، مرزهای سیاره‌ای، استعدادها سرزمینی

مقدمه

تجربه‌اندوژی بدون درس‌آموزی از تجارب به‌دست‌آمده، تحقق نخواهد یافت. تجارب بلندمدت برنامه‌ریزی و بودجه‌نویسی در کشور، صرف‌نظر از کیفیت و کمیت و میزان اجراشدگی آن‌ها، فی‌نفسه دارای ارزش مطالعاتی و تحقیقاتی هستند.

درس‌آموزی از مداخلات توسعه‌ای در سرزمین و رویکردهای انتخاب‌شده در این اسناد عمران و آبادانی کشور، نیازمند پیوندشناسی «برنامه و بودجه» از یک‌سو و بافت‌شناسی درونی هر یک از آن‌ها از سوی دیگر است. با توجه به ناهم‌ترازی میان مطالعات و تحقیقات «برنامه‌ریزی» با بودجه‌شناسی در تحلیل مداخلات توسعه‌ای، و ضرورت برقراری توازن مطالعاتی و تحقیقاتی برنامه و بودجه، در این مقاله، بودجه‌ریزی مورد توجه قرار گرفته است تا در مسیر تعادل‌بخشی به توسعه کشور، گامی روبه‌جلو برداشته شود.

کالبدشکافی بودجه از دو منظر قابل‌اجرا است: اول، طراحی مسئله به شیوه تحلیل «در» بودجه و دوم، مسئله‌شناسی به شیوه تحلیل «بر» بودجه. به بیان دیگر، برای تحلیل بودجه می‌توان به محتوای درونی آن پرداخت. اقدامی که طی سالیان متمادی در مراجع قانونی در جریان بوده است. اما این خوانش بودجه در مورد پیکره و بافت‌شناسی و نهایتاً الگوی ساخت بودجه‌ریزی بحث نمی‌کند.

بنابراین، نیاز به مطالعات و تحقیقات دیگری وجود دارد که «بر بودجه»، طرح پرسش نمایند. پاسخگویی به این نیاز در گرو توجه به علوم و تحقیقات محیطی در پیوند با بودجه است. در این صورت، بودجه از منظری اجتماعی-کولوژیک، شناخته و تحلیل خواهد شد. «بودجه عمومی^۱ به‌طور هم‌زمان ابزار اقتصادی، قانونی و سیاسی است. به این ترتیب، قوی‌ترین ابزار برای اطمینان از اجرای سیاست‌ها، برنامه‌ها و اولویت‌های دولت‌ها محسوب می‌شود. هر چه بودجه عمومی بهتر باشد، اجرای سیاست‌ها و نتایج به برنامه‌ها نزدیک‌تر خواهد بود» (Poghosyan, 2020: 2).

هم‌چنین، بخشنامه بودجه سند مهمی برای بررسی دیدگاه دولت در خصوص مسائل پایداری^۱ است. سیاست‌های بودجه‌ریزی می‌تواند اثرات قابل‌توجهی بر نسل آینده داشته باشد. منابع نسل آینده را می‌توان به عنوان سازوکارهای حیاتی در پایداری اقتصادی طبقه‌بندی کرد (Jalali and Gal, 2018:169-175).

«بودجه» در راستای اصل پنجاه و دوم قانون اساسی برای تحقق بخشی عملیاتی «برنامه» به صورت سالانه، طراحی و اجرایی می‌شود. «برنامه» نیز می‌بایستی ترجمان توسعه آمایش سرزمینی (عدالت‌محور) و متکی بر اسناد آمایش سرزمین برای دوره پنج‌ساله باشد. بنابراین، «بودجه»، ابزار و ضمانت اجرای مالی-فنی آمایش سرزمین به‌مثابه رویکرد و راهبرد پیشرفت عدالت‌محور است.

چنین بودجه‌ای، بودجه آمایش سرزمینی است. بودجه‌ای که توسعه و پیشرفت را بر پایه همبست^۲ و پیوند حوزه‌های «طبیعی و اجتماعی» و متکی بر اسناد آمایش سرزمین، عملیاتی^۳ می‌سازد. بودجه آمایش سرزمینی، بر پایه شناسایی تلفیقی محیط پی‌ریزی می‌شود. بدین ترتیب، مواردی چون کارایی و اثربخشی، هم‌راستایی با قوانین و اسناد بالادستی، اولویت‌شناسی، تعیین سطح مناسب هزینه‌ها، نوع رویکرد بودجه‌ریزی، حدودشناسی استفاده بهینه از منابع طبیعی و اجتماعی^۴، شفافیت، انعطاف‌پذیری،

1. sustainability issues

2. Nexus

۳- تعاریف صندوق بین‌المللی پول و دیوان محاسبات آمریکا قابل‌توجه است. اشاره می‌شود: «تعریف صندوق بین‌المللی پول از بودجه‌ریزی عملیاتی بدین صورت است: بودجه‌ریزی عملیاتی رویه یا سازوکاری است که خواهان تقویت رابطه بین بودجه صرف شده و نتایج-خروجی حاصله از طریق استفاده از اطلاعات عملکردی در تصمیم‌گیری درباره تخصیص منابع است. دیوان محاسبات آمریکا این گونه بیان می‌کند: بودجه‌بندی عملیاتی، شکلی از بودجه‌بندی است که اعتبارات تخصیص یافته را به نتایج قابل سنجش مرتبط می‌کند» (واعظ قاسمی، ۱۳۹۷: ۳۰۰).

۴- باید توجه داشت که فرآیندها، ارتباطات و بازخوردها تنها به موارد فیزیکی و شیمیایی محدود نیست و شامل موارد زیستی و حتی رفتار انسانی در «تخصیص منابع» نیز می‌باشد. با بررسی ساختار، فرایند و ارتباطات آن‌ها، گاه حفاظت از سازه‌های استراتژیک و زیرساخت‌های اکولوژیک مثل رود-دره، مسیر کوچ و غیره از نظر اهمیت در برنامه‌ریزی جای بهره‌وری از منابع و توجه به ارتباطات و رقابت و فرایند صید و صیاد را می‌گیرد (یاوری و طیب‌زاده، ۱۳۹۶: ۱۳۸).

سناریوپذیری و آینده‌نگری، به صورت ترکیبی، همبستی و پیوندی، شناخته و در نظر گرفته می‌شوند. هرچند سابقه بودجه‌ریزی نمی‌توانسته مبتنی بر آمایش سرزمین باشد ولی با تصویب اسناد آمایش سرزمین، طراحی بودجه بدون آمایش سرزمین، متصور نیست.

آمایش سرزمین پس از دهه‌ها افت و خیز و تجارب مختلف در کشور، پس از ابلاغ آیین‌نامه اجرایی بند «الف» ماده ۳۲ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در بیست و یکم آبان ماه ۱۳۹۹، بالآخره در تاریخ ۱۳۹۹/۱۲/۱۱ در مقیاس‌های استانی و ملی به تصویب رسید.

هم‌چنین ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه هفتم با اولویت «پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت» در شهریورماه ۱۴۰۱ در ۷ سرفصل «اقتصادی»، «امور زیربنایی»، «فرهنگی و اجتماعی»، «علمی، فناوری و آموزشی»، «سیاسی و سیاست خارجی»، «دفاعی و امنیتی»، «اداری، حقوقی و قضایی» در ۲۶ بند انجام شد. باید توجه داشت که چالش جایگاه قانونی آمایش سرزمین و اجرای آن، پیوند مستقیمی با شاکله و چگونگی طراحی و اجرای بودجه کشور دارد.

لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، اولین بودجه برنامه هفتم توسعه خواهد بود که می‌بایستی در راستای اسناد آمایش سرزمین که راهبر برنامه‌های پیشرفت و توسعه هستند، طراحی و اجرا گردد. عدم تشابه در سابقه بودجه‌ریزی با پیشینه آمایش سرزمین در کشور به معنای آن است که نباید انتظار طراحی آمایش‌پایه برای لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ داشت اما این بودجه عملاً پس از بودجه سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ سومین گام در نسبت‌یابی تنوع زیستی طبیعی و اجتماعی به عنوان منابع پایه و واقعی کشور با اصول و ویژگی‌های بودجه محسوب می‌شود. ازاین‌رو، ضروری است برای پرهیز از اتلاف منابع طبیعی و اجتماعی و هدایت بهینه روند تغییرات طبیعی و اجتماعی در کشور، حداقل در برخی از ویژگی‌های اصلی بودجه^۱

۱- روشن است که در گام بعدی می‌بایستی تمامی ویژگی‌های بودجه و اساساً الگوی بودجه‌ریزی، بر پایه رویکرد اجتماعی-اکولوژیک، باز صورت‌بندی شود. در اینجا با توجه به اقتضائات و محدودیت‌های مقاله، صرفاً برخی از ویژگی‌های اصلی آن مطرح شده‌اند. امید است در کتاب در دست نگارش با همین مسئله، مباحث بودجه با رویکرد آمایش سرزمین در پیوند با تغییرات محیطی در مقیاس‌های مختلف از جمله مرزهای سیاره‌ای (Planetary boundaries)، زیستی و ملی به تفصیل موردبحث قرار گیرند.

نظیر انعطاف‌پذیری، اتخاذ نوع رویکرد، وحدت و جامعیت، رویکرد آمایش سرزمین و اسناد مصوب آن، در نظر گرفته شوند.

اکنون محوری‌ترین پرسش، نسبت لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ - یعنی دومین لایحه بودجه پس از تصویب اسناد آمایش سرزمین در اسفندماه سال ۱۳۹۹ - با آمایش سرزمین و اسناد آن است. به بیان دیگر، لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ توانسته است کل‌نگری و مفصل‌بندی تغییرات تنوع زیستی (طبیعی و اجتماعی) و ساختار فضایی کشور را در اسناد آمایش سرزمین، صورت‌بندی مالی-فنی نماید؟ رویکرد بودجه‌ریزی برای سال ۱۴۰۲، آمایش سرزمینی است یا تداوم فرایند قبل از تصویب اسناد آمایش سرزمین می‌باشد؟ بدیهی است بودجه‌ای که آمایش پایه نباشد، نخواهد توانست عدالت اجتماعی را محقق نماید.

پیشینه تحقیق

تصویب سند ملی آمایش سرزمین در اسفندماه ۱۳۹۹ به معنای آن است که تا حدود دو سال پیش، پرسش از رابطه لایحه بودجه و سند ملی آمایش سرزمین، نمی‌توانسته موضوعیت داشته باشد. البته به صورت پراکنده و گذار، پیوند بودجه و آمایش سرزمین، مورد توجه واقع شده است. به عنوان مثال، می‌توان به رابطه «بودجه و حکمرانی» (مقیمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۴۶ و ۶۴۷) اشاره کرد.

علاوه بر این، در بحث از توسعه منطقه‌ای با رویکرد عدالت فضایی، بر «نبود برنامه‌های آمایشی یکپارچه و بکار نبستن آن» (پریزادی، ۱۳۹۷: ۱۹۶) تأکید شده است. «لازمه تحقق عدالت فضایی در یک شهر، تخصیص بهینه و آگاهانه بودجه شهری به مناطق مختلف آن است» (مرتضوی و شیخ، ۱۳۹۸: ۳۴). هم‌چنین در بررسی اثر بودجه بر نابرابری منطقه‌ای ایران، مشخص گردید که «بودجه تخصیصی، موجب واگرایی و افزایش شکاف درآمدی میان استان‌ها شده است. از این رو، پیشنهاد شد در نظام بودجه‌ریزی کشور و سهمیه‌بندی استانی بودجه، تجدیدنظر صورت گیرد. این امر می‌تواند در قالب یک طرح جامع آمایش سرزمین انجام شود، چرا که در این صورت ظرفیت‌های صنعتی، علمی و

تولیدی مناطق کشور، بهتر شناسایی شده و نهایتاً اختصاص بودجه جهت طرح‌های سرمایه‌گذاری کارا تر خواهد شد (رحمانی فضلی، ۱۳۹۸: ۴۲۶ و ۴۲۷).

در تحقیق جدیدی که به بررسی «رابطه بودجه دولتی و توسعه اقتصادی-اجتماعی استان‌های کشور» پرداخته است، تأکید شده: فرایند بودجه در ایران در جهت کاهش نابرابری و شکاف منطقه‌ای نیست. در کنار سایر عوامل از جمله مختصات منطقه‌ای، بودجه نقش مهمی در توسعه زیرساخت و جذب سرمایه‌گذاری و تشکیل بازار منطقه‌ای دارد. توسعه متوازن که ضامن ثبات و امنیت است، مستلزم تخصیص برابانه بودجه به عنوان ضرورت ملی و تکلیف قانونی دولت است (فرهادی و میری، ۱۴۰۲: ۱). در این راستا، سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۱ به رویکرد بودجه‌بندی مشارکتی^۲ پرداخته است که به دنبال افزایش مشارکت مردم در بودجه‌بندی است (OECD, 2022: 3). این شیوه قادر است ارتباط بین اثر اجرایی پروژه‌های بودجه و تخصیص بودجه را عمیق‌تر کند (Wang, 2022: 4).

«بودجه‌بندی مشارکتی برای نخستین بار در سال ۱۹۸۹ در برزیل اعمال شد. موافقان بودجه‌بندی مشارکتی معتقدند که استفاده از آن برای کمک به شهروندان در ارتباط با جوامع خود و یکدیگر اهمیت حیاتی دارد. بودجه‌بندی می‌تواند حس مالکیت، اعتماد و ارتباط میان خود شهروندان و شهروندان و دولت را القاء کند. در زمانی که شهروندان بر اعتماد به دولت تردید می‌کنند یا اعتماد به دولت از بین می‌رود، فرایند بودجه‌بندی مشارکتی می‌تواند این روند را معکوس کند. بودجه مشارکتی نوعی فرایند تصمیم‌گیری گروهی است که شهروندان منابع عمومی را میان مجموعه‌ای از پروژه‌های پیشنهادی توزیع و تقسیم می‌کنند (پورحسن و فرجوند، ۱۳۹۸: ۳۵۹ و ۳۶۲).

با رشد روزافزون توجه به پیوند مباحث محیطی با توسعه، نه فقط برنامه‌های توسعه بلکه بودجه‌نویسی نیز تغییرات جدیدی را تجربه می‌کند. در دهه ۱۹۸۰ میلادی که مفاهیم

1. The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)
2. Participatory budgeting (PB)

سرمایه اجتماعی و برنامه‌ریزی مشارکتی مورد توجه قرار گرفتند، شاهد هستیم که در تحقیقات بودجه‌ای، دامنه مشارکت نه فقط روابط انسانی و اجتماعی، بلکه ارتباطات محیطی را نیز در برمی‌گیرد. به عنوان مثال، در این رویکرد اجتماعی-اکولوژیک، تحلیل برنامه و بودجه در ارتباط با پروراندن و کاربری زمین، شناخته شده است.

«برنامه‌ریزی کاربری زمین از دهه ۱۹۸۰ میلادی به این سو به سمت رهیافت یکپارچه‌تر جابه‌جا شده است و کارشناسان برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیران و شهروندان عادی را درگیر می‌کند. این رویکرد نهادهای ملی را یکپارچه کرده و به‌طور روزافزون به برنامه‌ریزی مالی پیوند خورده است» (مترینخت، ۱۳۹۸: ۹).

«بودجه محلی بهینه و سطح توسعه محلی به یکدیگر مرتبط هستند. تصمیمات حوزه قضایی مربوط به استفاده از زمین و تصمیمات افزایش درآمد باید با دقت اتخاذ شوند تا از زوال سریع اقتصاد محلی جلوگیری شود (Chapman, 1988: 800).

بودجه‌ریزی زمین پیوند مهمی بین پیش‌بینی‌های جمعیتی و میزان زمین‌های تعیین شده برای توسعه است، اما همان‌طور که اشاره شد، این روند مبهم است و از یک شهرداری به شهرداری دیگر متفاوت است. این عدم قطعیت از تنوع طبیعی در هیدرولوژی، زمین‌شناسی، آب و هوا و کاربری زمین و عدم دقت در تکنیک‌های مورد استفاده برای جمع‌آوری و تفسیر داده‌ها ناشی می‌شود (Healy, 2007: 45). پیوند بودجه با تغییرات محیطی به تدریج، به مسئله‌ای رایج، شناخته شده و فراگیر برای تصمیم‌گیری در خصوص مداخلات توسعه‌ای تبدیل می‌شود. «مطالعه تصمیمات تأمین مالی برای سازگاری، نشان‌دهنده پویایی قدرت در نظام جهانی است. یک مبارزه طولانی فراتر از کلام در قراردادهای اقلیمی و منشور تسهیلات جهانی محیط‌زیست توسط بانک جهانی، میان کشورهای ثروتمند و فقیر به وجود آمده است» (دانلپ و برول، ۱۳۹۹: ۲۲۴).

تغییرات بودجه‌ای در ایالات متحده آمریکا نیز قابل توجه می‌باشد. در گزارش کار دفتر بودجه کنگره آمریکا به اثرات بودجه‌ای تغییر اقلیم و پاسخ‌های قانونی آن پرداخته شده است. «این گزارش به منظور افزایش شفافیت کار دفتر بودجه کنگره در

تجزیه و تحلیل پیشنهاد‌های قانونی برای رسیدگی به تغییرات آب و هوایی تهیه گردیده است.

سؤال این است: تغییرات آب و هوایی چگونه بر بودجه تأثیر می‌گذارند؟ واقعیت این است که مظاهر محیطی تغییرات آب و هوایی - که شامل افزایش میانگین دما، سطح دریاها و شدت طوفان‌ها می‌شود - بر درآمدها و هزینه‌های بودجه فدرال تأثیر می‌گذارد. تغییرات آب و هوایی عمدتاً از طریق تغییرات در اقتصاد، مانند کاهش خالص بهره‌وری نیروی کار و زمین‌های کشاورزی در فضای باز و آسیب به سرمایه فیزیکی و زیرساخت‌ها، بر درآمدها تأثیر می‌گذارد. این تغییرات بر میزان درآمدهای فدرال ناشی از مالیات بر درآمد، مالیات بر حقوق و دستمزد و سایر منابع تأثیر می‌گذارد.

تغییرات اقلیمی می‌تواند برنامه‌های هزینه‌های اجباری را از طریق تغییرات در اقتصاد به‌طور کلی و از طریق تأثیرات خاص بر برنامه‌های خاص، از جمله برنامه‌های حمایتی کشاورزی، برنامه ملی بیمه سیل، و طیف گسترده‌ای از برنامه‌های بیمه و مزایای دیگر، مانند برنامه‌های امنیت درآمد، تحت تأثیر قرار دهد.

تغییر اقلیم هم‌چنین می‌تواند بر هزینه‌های برنامه‌های اختیاری تأثیر بگذارد، اگر بر تصمیم‌گیری‌ها درباره میزان پولی که قانون‌گذاران در تخصیصی که آن برنامه‌ها را تأمین می‌کنند، تأثیر داشته باشد. به‌عنوان مثال، تأسیسات و تجهیزات نظامی و زیرساخت‌های عمومی ممکن است در پاسخ به آسیب یا خطرات ناشی از طوفان، افزایش سطح آب دریا و سایر اتفاقات نیاز به تعمیر یا اصلاح داشته باشند. برنامه‌های کمک‌های مختلف نیز ممکن است تحت تأثیر قرار گیرند، مانند برنامه‌هایی برای امداد رسانی در بلایای طبیعی، کنترل آتش‌سوزی، وام‌ها و ضمانت‌های وام برای وام‌های مسکن. در حال حاضر، تأثیر تغییرات آب و هوایی بر بودجه از مسیرهایی که گفته شد، احساس می‌شود. اثر کلی، افزایش کسری است و انتظار می‌رود که با ادامه تغییر اقلیم این اثر در طول زمان افزایش یابد. (Swagel, 2021: 3).

توجه به ارتباط میان تغییرات بیوفیزیکی با تغییرات اجتماعی، مسئله توسعه را بازتعریف کرده است. این خوانش جدید، پیچیدگی‌های متعدد و درهم‌تنیده‌ای را آشکار می‌سازد که بدون انتخاب و پذیرش رویکرد آمایش سرزمین در برنامه‌نویسی و بودجه‌ریزی، قابل تشخیص و تحلیل نخواهد بود.

درک مسئله از طرف دیگر نیز برای بودجه‌ریزی، قابل توجه است. به این ترتیب که بجای حرکت از تغییرات بیوفیزیکی و پدیده‌هایی چون تغییرات آب و هوایی برای طرح مسئله در بودجه‌ریزی، از حوزه اجتماعی آغاز کنیم. به بیان دیگر، ارزش‌های اجتماعی در پیوند با تغییرات محیطی، چه زمانی و چگونه در تحلیل هزینه-منفعت و بودجه نویسی، موضوعیت می‌یابند.

یادآوری می‌شود که «مسئله بنیادین اقتصاد این است که چگونه می‌توان منابع کمیاب را به خواسته‌های بی‌شمار اختصاص داد. امروزه روش ارزش‌گذاری محیط‌زیست که رویکردهای تابع تولید^۱ را شکل می‌دهد، موردبازنگری قرار گرفته است زیرا از تعدیل رفتار اقتصادی افراد متأثر از تغییرات محیط‌زیستی چشم‌پوشی می‌کند.

علاوه بر این، منفعت به‌دست‌آمده از محیط‌زیست ممکن است ارزش حفاظتی داشته باشد، مانند نقش تالاب‌های ساحلی در جلوگیری از طوفان و سیل و کاهش فرسایش خاک به کمک جنگل‌های بالادست حوضه آبخیز. در این صورت، لازم است تابع تولید اصلاح شود.

در چنین مواردی، محیط‌زیست، تولیدکننده و ارائه‌دهنده یک خدمت غیرقابل فروش، مانند «حفاظت» از فعالیت‌های اقتصادی، دارایی و حتی جان انسان‌ها است که از راه کاهش خسارت‌ها به افراد منفعت می‌رساند. چیزی که دارایی‌های محیط‌زیستی را ویژه می‌کند این است که این دارایی‌ها باعث بروز مشکلات محاسباتی خاصی می‌شوند و با دارایی‌های اقتصادی و مالی تفاوت بسیار دارند.

اگرچه در اقتصاد، خدمات به‌دست‌آمده از سرمایه‌ها، فروشی است اما منفعت به‌دست‌آمده از نقش تنظیمی و زیستگاهی اکوسیستم‌ها این‌طور نیست. بنابراین، اگر مجموع تمایل به پرداخت برای منفعت، از راه نتیجه‌های بازاری آشکار نشود، آنگاه مدیریت کارآمد این خدمات اکوسیستمی مستلزم روش‌های مشخصی برای سنجش ارزش‌های اجتماعی است» (هنلی و باربیر، ۱۳۹۵: ۷ و ۱۱۴ و ۱۱۶ و ۱۹۰). بنابراین، تغییر ارزش‌های اجتماعی و شاکله فرهنگی جوامع، نقش مهمی در درک تغییرات محیطی و بودجه‌ریزی بر مبنای آن دارد. تغییر در شیوه بودجه‌ریزی، صورت مسئله‌ای بیوفیزیکی-اجتماعی است و صورت‌بندی آن، پیوندی و همبستی می‌باشد.

مرور پیشینه تحقیق نشان می‌دهد مطالعات و تحقیقات داخلی و خارجی، اشتراکات و تفاوت‌هایی دارند. مهم‌ترین اشتراک، شناسایی و پذیرش تأثیر بودجه بر عدم تعادل و ناپایداری توسعه است، اما تا رسیدن به تحلیل اجتماعی-اکولوژیکی، راهی طولانی و دشوار در پیش است.

مهم‌ترین تفاوت که پیش‌گامی و ارتقاء تحقیقات خارجی را رقم زده است، اهتمام به راه‌شناسی و راه‌یابی برای کشف و شناخت پیوند حوزه‌های طبیعی و اجتماعی با یکدیگر می‌باشد. به بیان دیگر، اصلاح نظام بودجه‌ریزی از مسیر شناخت چگونگی پیوند بودجه و آمایش سرزمین می‌گذرد.

این شناخت، حداقل در سه لایه به هم پیوسته دانشی-نهادی-سیاستی قابل تحلیل است. در این مقاله تلاش شده در لایه دانشی، گامی روبه‌جلو برداشته شود.

روش تحقیق

با توجه به پیوند حوزه‌های طبیعی و اجتماعی در رویکرد آمایش سرزمین، تحلیل متن لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ بر اساس وضعیت‌شناسی همین پیوند انجام شده است. به بیان دیگر، در کنار مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی، تحلیل محتوا به صورت انتقادی مبتنی بر رویکرد آمایش سرزمین و طراحی پرسش‌های مرتبط، صورت گرفته است.

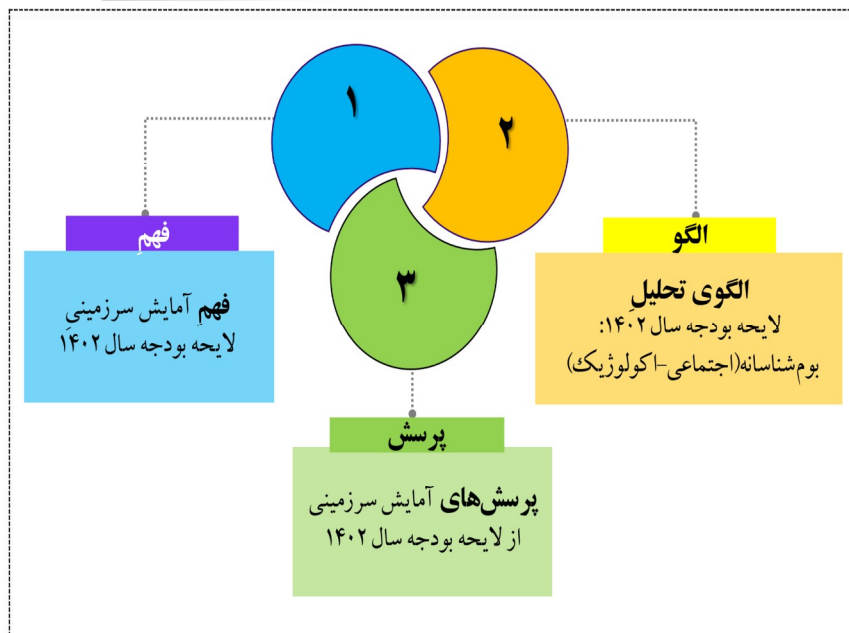
چارچوب مفهومی (الگوی تحلیل آمایش-انتقادی در دو مرحله):

هم‌پوند «بودجه» یعنی «برنامه» هنوز نتوانسته است در ادبیات رایج «برنامه‌ریزی» کشور، ارتباط مؤثر و عمیقی با «آمایش سرزمین» برقرار کند. با وجود آثار متعدد در تحلیل «توسعه» و تمرکز بر «برنامه‌های توسعه» در کشور، بحث از «آمایش سرزمین»، فاقد جایگاه بایسته‌اش است. از این‌رو، بحث از پیوند «بودجه» با «آمایش سرزمین»، دشوارتر و چالش‌برانگیز است.

عدم توجه به آمایش سرزمین در طراحی و اجرای بودجه، آن را از کارکرد اصلی خود، خارج و کژکارکردی بودجه را تحمیل می‌نماید. واقع‌بینی آن است که حرکت در این مسیر ناهموار و ناشناخته با ارتقاء و تعمیق آگاهی محیطی و به تدریج، امکان‌پذیر است. تحلیل آمایش-انتقادی متن لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ نیازمند چارچوب مفهومی و تحلیلی به صورتی است که راه را برای درک آمایش سرزمینی از لایحه، فراهم سازد. در این راستا سه گام پیش‌بینی شده است. خوانش سه مرحله‌ای لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ (فاپ) به صورت زیر انجام می‌شود و در شکل شماره ۱ نمایش داده شده است:

- فهم آمایش سرزمینی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲،
- الگوی تحلیل لایحه بودجه سال ۱۴۰۲: بوم‌شناسانه (اجتماعی-اکولوژیک)، و
- پرسش‌های آمایش سرزمینی از لایحه بودجه سال ۱۴۰۲.

شکل شماره ۱- خوانش سه مرحله‌ای لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ (فاپ)

بدیهی است این خوانش به صورت فرآیندی مستمر می‌بایستی ادامه داشته باشد. پرسش‌ها به صورت پیوسته، پاسخ داده و به‌روز شوند. در این راستا تولید نقشه‌های طبیعی و اجتماعی و آمارهای بر پایه زمین و زمین‌مرجع کردن آن‌ها ضروری است.

الف) فهم آمایش سرزمینی بودجه؛ نخستین گام در تحول بودجه مبتنی بر پویایی استعدادهای (طبیعی و اجتماعی) سرزمینی بودجه به‌مثابه ماتریس متغیرهای تقسیم منابع و شکوفایی ماندگار استعدادهای (طبیعی و اجتماعی) سرزمینی است. به بیان دیگر، بودجه، راهبرد عملیاتی حکمرانی برای تحقق عدالت اجتماعی است. برای تحقق این راهبرد حیاتی و آینده‌نگر، تناسب «بودجه» با «آمایش سرزمین»، ضروری است.

متناسب‌سازی بودجه، واقعیتی تدریجی و تکاملی است و برای حرکت هدفمند و هوشمند در راستای تعادل‌بخشی و حفاظت از یکپارچگی (طبیعی و اجتماعی) سرزمینی در شرایط شکننده اکوسیستم فلات ایران، ضروری می‌باشد. طراحی بودجه در سال‌های برنامه هفتم توسعه، اولین تجربه بودجه‌ریزی پس از تصویب اسناد آمایش سرزمین در ۱۳۹۹/۱۲/۱۱ می‌باشد و انتظار می‌رود دارای کارکرد ضمانتی-حفاظتی از آمایش سرزمین و اکولوژی سیمای سرزمین^۱ باشد.

«تنوع زیستی دارای اطلاعات حیاتی و راه‌حلهایی است که در مقابله با مشکلات و چالش‌های جهانی، به ما کمک می‌کند و باید از آن محافظت کنیم» (Schall, 2019: 14). «در قرن بیست‌ویکم همه مشکلات محیط‌زیستی، از گرم شدن هوا تا آلودگی اکوسیستم‌های زمینی، همه در یک جنبه مشترک‌اند: ضرورت پیوند بین نظام‌های اکولوژیکی طبیعی و اجتماعی برای مقابله با مدیریت نامناسب و پیچیدگی‌های اکوسیستمی از سوی انسان (بولن، ۱۳۹۲: ۳۳).

نه مسائل مادی قابل توصیف توسط علوم طبیعی، و نه الگوپردازی فرهنگی نمادین (افراطی) از تخریب طبیعی (که ساختارگرایی چنین تأکیدی دارد) به‌تنهایی نمی‌توانند شالوده بحران بوم‌شناسانه را توضیح دهند. به نظر نویسندگانی که به کار پژوهش نظری و تجربی در حوزه بوم‌شناسی اجتماعی مشغول‌اند، آنچه محوری می‌باشد، این است که این قطعیت‌ها و رهیافت‌های به‌ظاهر منحصربه‌فرد باید با یکدیگر مورد توجه قرار گیرند و در پژوهش‌های انضمامی (با تمام تضادهای ناگزیر تاریخی میان رشته‌های علمی) با هم ترکیب شوند (بک، ۱۳۸۸: ۵۵).

۱- اکولوژی سیمای سرزمین (Landscape Ecology) شاخه‌ای از علم اکولوژی است که پس از طرح موضوع «نگرش کل‌گرا» در اروپای مرکزی شکل گرفت، اگرچه این شاخه نوین از اکولوژی ماهیت بین‌رشته‌ای داشته و جغرافیدانان، بوم‌شناسان، مدیران منابع طبیعی، مهندسين و طراحان فضاهای شهری، متخصصین سنجش از دور، سامانه اطلاعات جغرافیایی و غیره، همه در شکوفایی و گسترش این علم نقش ایفا کرده‌اند (مرتاضی مهربانی، ۱۳۹۴: ۹۸).

پژوهش‌های تنوع زیستی به آمیخته‌ای از رهیافت‌های دانش‌های طبیعی و اجتماعی استوارند (نانز، ۱۳۸۴: ۳۴). طبیعتاً بودجه‌ریزی مبتنی بر آمایش سرزمین، نه تنها از این فرایند پیچیده «بهره‌برداری-حفاظتی»، جدا نیست بلکه در متن آن، قرار دارد. از این منظر، مصداق مطالعاتی مقاله حاضر یعنی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، بهترین ضمانت اجرای اسناد آمایش سرزمین محسوب می‌شود.

از این رو، تقویت اصول بودجه به معنای پذیرش رویکرد همبستگی، پیوندی و آمایش سرزمینی در طراحی و اجرای آن، مهم‌ترین اقدام در این زمینه است. در این مقاله به سه نمونه (وحدت، شاملیت، و انعطاف‌پذیری) اشاره می‌شود که فهم آمایش سرزمینی بودجه را تسهیل و هموار می‌سازند. این نمونه‌ها از اصول شناخته‌شده بودجه هستند اما به دلیل گسست حوزه‌های طبیعی و اجتماعی از یکدیگر، فاقد ماهیت پیوندی می‌باشند.

بنابراین، برای اتخاذ رویکرد آمایش سرزمین در این اصول و حرکت در مسیر دستیابی به بودجه آمایش سرزمینی، ضروری است ماهیت ترکیبی (اجتماعی-طبیعی) و همبستگی بیابند. نمونه‌های مذکور به شرح زیر ترمیم شده‌اند:

اول، «اصل وحدت بودجه»^۱ که ضامن وحدت و یکپارچگی سرزمینی، حافظِ هویت هویت زیستی، و راهبر تغییرات مجتمع‌های زیستی در شرایطی است که تغییرات گسترده در مرزهای زیستی رخ می‌دهد.

1. The Unity of The Budget

۲- به موجب این اصل، بودجه دولت باید شامل همه منابع و مصارف کلیه واحدهای دولت باشد که مجری عملیات دولت هستند. اهمیت این اصل به دلیل حصول اطمینان از اثربخشی بودجه در کنترل اعتبارات و افزایش کارایی تخصیص منابع است (کردبچه، ۱۳۹۷: ۱). بدیهی است با تغییرات دولت متأثر از تغییرات محیطی و مأموریت واحدهای تابعه آن از یک سو و تغییرات مفهومی-ساختاری-عملیاتی اثربخشی، کنترل، کارایی، و تخصیص از سوی دیگر، برای بهبود بودجه چاره‌ای جز اتخاذ رویکرد بین‌رشته‌ای و فرا رسته‌ای و پذیرش اصل تنوع زیستی طبیعی و اجتماعی در طراحی بودجه وجود ندارد. پیوستگی آمایش سرزمین و بودجه به همین دلیل است. ورود مباحث زیستی به بودجه، اثربخشی، کنترل، کارایی، و تخصیص آن را واقع‌بینانه، به‌روز و عملیاتی می‌سازد. از این طریق می‌توان به حرکت در راستای عدالت اجتماعی و بودجه آمایش سرزمینی امیدوار بود.

دوم، اصل شمولیت یا تفصیل بودجه^{۲۱} است که نمی‌تواند محدود به حوزه انسانی باشد و طبیعتاً با اتخاذ رویکرد آمایش سرزمین در بودجه‌ریزی، نه فقط حوزه طبیعی را بلکه پیوستگی تنوع زیستی طبیعی و اجتماعی با یکدیگر را در پهنه سرزمینی پوشش می‌دهد. بدین ترتیب، تغییرات ساختار و توزیع فضایی-مکانی-زمانی مورد توجه قرار می‌گیرد و چشم‌اندازهای جدیدی برای تفصیل و نظارت بر درآمدها و هزینه‌های دولت باز می‌شود. سوم، اصل «انعطاف‌پذیری بودجه»^{۲۳} است. این تأثیرگذاری در «انعطاف‌پذیری بودجه» نیز قابل شناسایی می‌باشد، زیرا با توجه به پویایی و تغییرات محیطی (اجتماعی-اکولوژیک)، تک سطحی و ایستا نخواهد بود و می‌تواند شرایط متغیر را در بودجه‌ریزی، عملیاتی نماید.

تغییرات زیستی و فناورانه که پیش‌راه‌های تغییرات آینده هستند در طراحی بودجه آمایش سرزمینی نقش کلیدی دارند. «به‌مرور زمان با تکامل و تغییر انتظارات و نیازها برای پاسخگویی بهینه‌تر به تغییرات صورت گرفته، نظام‌های بودجه‌ریزی دست‌خوش تغییر قرار گرفته‌اند» (کرامتی، ۱۳۹۵: ۶۰). بحث از «امکان‌سنجی ایجاد بودجه‌ریزی به عنوان علم

1. The Comprehensiveness of the Budget Principle

۲- منظور از این اصل این است که دولت باید بودجه را به صورت ریز و به تفصیل تهیه و تنظیم کند. اگر این تفصیل نباشد امر اساسی نظارت بر درآمدها و هزینه‌های دولت میسر نخواهد بود (کردبچه، ۱۳۹۷: ۲)

3. The Flexibility of the Budget Principle

۴- دستگاه‌های اجرایی در اجرای بودجه باید از انعطاف برخوردار باشند. یک پروژه سرمایه‌گذاری ممکن است به دلیل فنی با تأخیر روبرو شود، درحالی‌که در اجرای پروژه دیگر تسریع گردد. تعیین ترکیب دقیق داده‌های یک برنامه به سادگی امکان‌پذیر نیست (کردبچه، ۱۳۹۷: ۳). روشن است که «دلیل فنی»، امروزه در چارچوب‌های بین‌رشته‌ای و فرا رشته‌ای، شناخته و تحلیل می‌شود. درک تغییرات محیطی و کاربری در شناسایی روابط حوزه‌های طبیعی و اجتماعی و تولید همبست (Nexus)، بودجه‌ریزی را واقعی و اثربخش و لذا عملیاتی می‌سازد. به‌عنوان مثال، وقتی با داده‌هایی روبرو هستیم که دارای جزء مکانی هستند، دیگر به کارگیری شیوه‌های اقتصادسنجی مرسوم چندان مناسب نمی‌باشد (عسگری، ۱۳۸۰: ۹۶). و شکل تکامل‌یافته‌ای از اقتصادسنجی تحت عنوان اقتصادسنجی فضایی (رفیعی دارانی، ۱۳۹۶: ۱۲۲) مورد استفاده قرار می‌گیرد. بحث از اهمیت و کاربری داده‌های مکانی و زمین مرجع در تحلیل تغییرات محیطی (اجتماعی-اکولوژیک) و بودجه آمایش سرزمینی نیازمند فرصت مستقلی است.

بین‌رشته‌ای» (اعتباریان، ۱۳۹۲: ۶۹)، ضرورت تجهیز نظام بودجه‌ریزی به علوم محیطی را یادآوری می‌سازد.

به تعبیر «پای چریس»^۱ (۲۰۰۸)، پراکندگی فضایی سرمایه‌گذاری عمومی یکی از عناصر اصلی و ازجمله مباحث کلیدی مرتبط با توسعه راهبردی منطقه‌ای است» (سید رضایی، ۱۳۹۶: ۴۸). از آنجایی که «نابرابری‌های منطقه‌ای، موضوعی چندبعدی است» (حاجی، ۱۳۹۹: ۱۶۱) می‌بایستی بودجه مبتنی بر پویایی استعدادهای (طبیعی و اجتماعی) سرزمینی، طراحی و اجرا شود.

«حکومت مکلف است به منظور برقراری عدالت بین همه اقشار جامعه، هدف‌گذاری کند و در این راه از کلیه ابزارهای خود استفاده نماید. یکی از مهم‌ترین ابزارهای تحقق عدالت اجتماعی، بودجه عمومی است؛ ابزاری که از آن به منزله مهم‌ترین اقدام اخلاقی حکومت، قلب مدیریت و کنترل قوه مجریه، و خون زندگی‌بخش به حکومت یاد شده است. سند بودجه، حاصل فراگرد بودجه‌بندی است؛ فراگردي که نحوه کارکرد آن ممکن است در توسعه عدالت یا بی‌عدالتی در گستره سرزمینی هر کشوری، بلامنازع باشد و از آنجاکه یکی از وجوه غالب عدالت اجتماعی، عدالت منطقه‌ای است، بر توسعه عدالت اجتماعی نیز اثرگذار خواهد بود» (سید رضایی، ۱۳۹۵: ۴۸۴).

توزیع منطقه‌ای درآمد از حیث عدالت و کارایی اهمیت ویژه‌ای دارد (ارسلان بُد، ۱۳۸۲: ۲). بنابراین، به واسطه بهم‌پیوستگی «آمایش سرزمین و عدالت اجتماعی»، انتظار می‌رود جهت‌گیری کلان لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، متفاوت از سال‌های قبلی باشد. بودجه در سال‌ها و ادوار بودجه‌ریزی پیشین از وجود اسناد بالادست برنامه توسعه یعنی اسناد استانی و ملی آمایش سرزمین، بی‌بهره بوده است.

ازاین‌رو، هرچند در برنامه‌ها و بودجه‌های پیشین، عدالت اجتماعی مورد توجه بوده ولی با نبود اسناد آمایش سرزمین، عملاً فاقد نقشه و مدیریت همه‌جانبه بوده است. ازاین‌رو، برای اجرایی‌سازی آمایش سرزمین و ارتقاء وحدت، انعطاف‌پذیری، اثربخشی و کارآیی

لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، می‌بایستی متفاوت از رویه پیشین در بودجه‌خوانی و ارزشیابی^۱ لایحه بودجه، خوانش و پالایش گردد.

ب) الگوی تحلیل لایحه بودجه سال ۱۴۰۲: بوم‌شناسانه (اجتماعی-اکولوژیک)
بودجه به عنوان نقطه پایان برآوردها و گفت‌وگوها و تصمیم‌گیری‌ها برای استفاده بهینه از استعدادهای (طبیعی و اجتماعی) سرزمینی و نقطه آغاز مداخله عملیاتی در بافت مجتمع‌های زیستی (تقسیم منابع) در مقیاس‌های متنوع در دوره‌های یک‌ساله است. بنابراین، تحلیل بودجه به مثابه نقطه ثقل شناسایی وضعیت درون‌زایی توسعه می‌باشد.
«نظر به اهمیت سیستم بودجه‌بندی در تأثیرگذاری بر سرنوشت آحاد جامعه و ساخت اجتماعی واقعیت، این مقوله در کانون توجه بسیاری از صاحب‌نظران قرار گرفته است» (سید رضایی، ۱۳۹۵: ۷۰). «مطابق با گزارش توسعه بانک جهانی، علی‌رغم تفاوت در میزان منابع میان کشورها، بزرگ‌ترین تفاوت میان کشورهای غنی و فقیر به کارآیی در استفاده از منابع توسط کشورها برمی‌گردد که آن نیز به‌طور مستقیم تحت تأثیر کارکرد سیستم بودجه‌ای هر کشور قرار می‌گیرد» (سید رضایی، ۱۳۹۵: ۴۸۵).

«اهمیت وافر بودجه در توسعه و عمران و عدالت اجتماعی در شهر، باعث گردیده که صاحب‌نظران امور شهری تمرکز ویژه‌ای بر بودجه شهری داشته باشند» (نوابخش، ۱۳۹۴: ۷). «بودجه تأثیر شگرفی بر ساخت آینده دارد. مراتب انطباق خط‌مشی‌های بودجه‌ای با

۱- «یکی از راه‌های بهبود اثربخشی و کارایی بودجه، ارزشیابی بودجه است. در ارزشیابی بودجه به بررسی این موضوع پرداخته می‌شود که دولت با توجه به امکانات و منابع محدودی که در اختیار دارد، چگونه می‌تواند اقتصادی‌ترین و کارآمدترین تصمیمات را جهت رسیدن به نتایج مطلوب اتخاذ نماید. محورهایی برای این منظور مورد استفاده قرار می‌گیرند که عبارت‌اند از: کارآیی و اثربخشی، هم‌راستایی با قوانین و اسناد بالادستی، جامعیت، نوع رویکرد بودجه‌ریزی، اولویت‌بندی مسائل کشور، و شفافیت» (دهقان پور فراشاه، ۱۴۰۱: ۱۴). با عنایت به تغییرات محیطی (اجتماعی-اکولوژیک)، اقتصاد اکولوژیک و بوم‌شناختی و بودجه آمایش سرزمینی، می‌تواند کارآیی، پایداری و مانایی اجتماعی را محقق سازند.

کارکردهای نظام اجتماعی، بر میزان کارآیی سیستم بودجه‌ای می‌افزاید. خط‌مشی بودجه‌ای و نظام بودجه‌بندی ملی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در عرصه کلان هر کشور محسوب می‌شود. هرگونه حرکت اصلاحی در این مسیر، حرکت‌های اصلاحی متعددی را سبب می‌گردد که امید است در مسیری یادگیرنده، موجب درس‌آموزی در روند توسعه نظام بودجه‌بندی گردد» (سید رضایی، ۱۳۹۵: ۶۸).

وجود تغییرات محیطی بر پایه پیش‌ران‌های زیستی و فناورانه از یک‌سو و اولویت‌گذاری «پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت» در سیاست‌های ابلاغی برنامه هفتم از سوی دیگر، انتخاب الگوی تحلیل لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ را ماهیتی بوم‌شناسانه (اجتماعی-اکولوژیک) می‌بخشد.

درک اجتماعی-اکولوژیک بودجه، بسترساز فهم پایداری و مانایی اجتماعی در روندهای زمانی-مکانی-فضایی است. بر این اساس، پرسش‌های اجتماعی-اکولوژیک از بودجه سال ۱۴۰۲، می‌توانند به پیشبرد آمایش سرزمین و تحول بودجه با اتکا بر پویایی استعدادهای (طبیعی و اجتماعی) سرزمینی، کمک شایانی نماید.

پ) پرسش‌های آمایش سرزمینی از لایحه بودجه

با توجه به پویایی‌های محیط (طبیعی و اجتماعی)، تغییرات مرزهای زیستی و سیاره‌ای و تغییرات اکوسیستمی در مقیاس‌های محلی، ملی و جهانی از یک‌سو و واقعیاتی چون تحریم اقتصادی، جنگ اوکراین و ... از سوی دیگر، می‌بایستی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، انعطاف‌پذیر باشد. به عنوان مثال، پرسش‌های آمایش سرزمینی، شامل سؤالات زیر می‌شوند:

- چگونگی مواجهه با منابع سرزمینی؛ استعدادهای طبیعی و اجتماعی به ویژه منابع کمیاب نظیر آب^۱ و خاک و ...،

۱- مثلاً با توجه به تأکید اسناد آمایش سرزمینی بر زیست‌دریا پایه، چگونه از «اقتصاد دریا (Maritime economy)» استفاده شده است و «اقتصاد آبی» به عنوان یک مفهوم اقتصاد کلان که به استفاده پایدار از دریا و سایر منابع آبی برای رشد اقتصادی» (تهامی پورزندی، ۱۳۹۸: ۱) می‌پردازد، صورت‌بندی بودجه‌ای یافته است؟

- چگونگی مواجهه با ویژگی‌های (طبیعی و اجتماعی) سرزمینی (کوهستانی بودن، گسل‌ها، شوری، خشکی و سیلابی بودن، تنوع زیستی طبیعی و اجتماعی، وسعت سرزمین و تنوع ژئومورفولوژیک، ...)
- چگونگی مواجهه با تغییرات محیطی (تغییرات جمعیتی و اکولوژیک، فرسایش فضایی، ...)
- چگونگی تأمین و پایداری سرمایه‌گذاری‌ها (لحاظ سرمایه مجتمع‌های زیستی و پایداری و مانایی اجتماعی)
- چگونگی درآمدزایی و افزایش درآمد با اتکا به تنوع زیستی (طبیعی و اجتماعی)
- چگونگی کاهش هزینه‌ها با اتکا به تنوع زیستی (طبیعی و اجتماعی)
- چگونگی اتصال و پیوستگی با اسناد مصوب آمایش سرزمین، و

لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ از منظر پرسش‌های بوم‌شناسانه (اجتماعی- اکولوژیک): بحث و ۹ پیشنهاد

بودجه‌ریزی در فلات ایران می‌بایستی یکپارچگی سرزمینی و عدالت اجتماعی را در سرزمینی با گستره‌ای وسیع و ناهموار تأمین نماید. چالش وسعت سرزمینی به همراه واقعیاتی مانند تنوع زمینی و زیستی و اقلیمی برای بودجه‌ریزی در اکوسیستمی شکننده، چالشی سخت است و اتخاذ نوع رویکرد در بودجه‌ریزی، تأثیرات جدی مثبت و منفی به دنبال دارد.

از این رو، لحاظ نمودن پرسش‌های بوم‌شناسانه (اجتماعی-اکولوژیک) در طراحی و نظارت بر بودجه می‌تواند به قاعده‌مندی بودجه بر پایه آمایش سرزمین، کمک شایانی نمایند.

جدول ۱- مقایسه تبصره لوایح بودجه سال‌های ۱۴۰۱ و ۱۴۰۲ از منظر اتخاذ رویکرد آمایش سرزمین

تبصره در لایحه بودجه سال ۱۴۰۱	تبصره در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲	نکات
در ذیل «تبصره ۱- نفت و روابط مالی آن با دولت» و پس از بند (ک) و قبل از بندهای (ل)، (م)، (ن) آورده شده است: «رعایت ملاحظات سند ملی آمایش سرزمین مصوب سال ۱۳۹۹ الزامی است» (لایحه بودجه ۱۴۰۱: ۱۳)	در ذیل «تبصره ۱- نفت و روابط مالی آن با دولت» (بخش اول احکام یک‌ساله) و در انتهای بند (ح) و قبل از بندهای (ط)، (ی)، (ک) آورده شده است: «رعایت ملاحظات سند ملی آمایش سرزمین مصوب سال ۱۳۹۹ الزامی است» (لایحه بودجه ۱۴۰۲: ۱۱)	- فاقد عنوان و جایگاه مشخص آمایش سرزمین، - تقلیل آمایش سرزمین به ملاحظات، - عدم شفافیت، - گسست اسنادی (بودجه و آمایش سرزمین)، - عدم پیشرفت در گذر زمان یک‌ساله.
در «بند الف تبصره ۱۸- تولید و بهره‌وری»، آورده شده است: به منظور رشد و پیشرفت کشور از طریق ارتقاء بهره‌وری و توسعه سرمایه‌گذاری‌ها بر پایه آمایش سرزمین و همچنین پروژه‌های دانش‌بنیان و پیشران، صندوق کارآفرینی امید ... (لایحه بودجه ۱۴۰۱: ۶۵).	تبصره ۱۸- حمایت از تولید دانش بنیان و اشتغال آفرین به منظور حمایت از تولید و اشتغال پایدار و رشد تولید ملی از طریق افزایش سرمایه‌گذاری، ارتقاء بهره‌وری و ... این تبصره با تأکید بر یکپارچه‌سازی حمایت‌های دولت و بسط عدالت سرزمینی در راستای رشد و پیشرفت استان‌های کشور با اولویت طرح‌های تولید دانش بنیان و پیشران و ایجاد اشتغال در مناطق مرزی ... (لایحه بودجه ۱۴۰۲: ۴۹).	- حذف آمایش سرزمین از متن بجای افزودن عنوان مشخص، - توقف بهبود مستمر، - استمرار بودجه‌ریزی غیر اکولوژیک.

همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود در متن لوایح، صرفاً دو تبصره برای بحث وجود دارد. مقایسه دو تبصره نیز نشان می‌دهد که تفاوت و پیشرفتی در پیوند بودجه و آمایش سرزمین، تحقق نیافته است درحالی‌که بودجه می‌بایستی تبلور اجرای سند ملی آمایش سرزمین باشد.

فعالیت‌های دانش‌بنیان و پیشران، متکی بر آمایش سرزمین هستند و آمایش سرزمین، محیط بر تمامی فعالیت‌های توسعه‌ای می‌باشد. برای حرکت به سوی بودجه‌ریزی آمایش سرزمینی، پیشنهادهای شکلی و محتوایی به صورتی واقع‌بینانه ارائه می‌شوند تا روند تدریجی و تکاملی بودجه برای پیوستگی با آمایش سرزمین در طول زمان، تحقق یابد. پیشنهاد شکلی ناظر بر شیوه دسته‌بندی سرفصل‌ها و ارتقاء بودجه برای لحاظ پرسش‌های آمایش سرزمینی و همچنین پیشنهادهای محتوایی در خصوص انتخاب سرفصل‌های ناظر بر تغییرات محیطی و متکی بر اسناد آمایش سرزمین و برخورداری از پویایی، به همراه بازنگری آرایش نهادی در تقسیم کار ملی و چگونگی هماهنگی دستگاه‌های اجرایی در ۹ محور مطرح می‌شوند:

(۱) متناظر ساختن تدریجی سرفصل‌های بودجه با صورت‌بندی اسناد مصوب آمایش سرزمین:

در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ برای حرکت به سمت استفاده از تنوع زیستی در کاهش هزینه‌ها و افزایش درآمدزایی و پی‌ریزی تنوع درآمدها با رعایت اولویت‌گذاری مبتنی بر مزیت رقابتی منابع و توان اکولوژیک در پهنه سرزمینی-که در اسناد آمایش سرزمین در نظر گرفته شده است- سرفصل «نفت و روابط مالی آن با دولت» در تبصره‌های (۱) و (۲) (صص ۱۰ و ۱۲) به «منابع طبیعی و رابط مالی آن» با دولت تغییر و ارتقاء یابد.

بدین ترتیب، «نفت و روابط مالی آن با دولت» در ذیل «منابع طبیعی و رابط مالی آن با دولت» قرار می‌گیرد و فرصت برای پرسش از جایگاه و ظرفیت سایر منابع طبیعی در بودجه مبتنی بر اسناد آمایش سرزمین ایجاد می‌شود. مثلاً «سنگ و روابط مالی آن با دولت»، «خاک و روابط مالی آن با دولت»، «آب و روابط مالی آن با دولت»، «تنوع گیاهی و روابط مالی آن با دولت»، «زعفران و روابط مالی آن با دولت»، «تنوع دامی و روابط مالی آن با دولت»، «ذخایر ژنتیکی و روابط مالی آن با دولت»، و

(۲) اصلاح سرفصل‌های ترکیبی بودجه متناظر با استعدادهای سرزمینی و مطالعات جدید جهانی و ملی:

در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ طبق روال سال‌های پیش از تصویب اسناد آمایش سرزمین، سرفصل‌های ترکیبی وجود دارند اما ناقص هستند، زیرا بر پایه روابط همبستگی در شناسایی ارتباط حوزه‌های متنوع طبیعی و اجتماعی طراحی نشده‌اند. عدم اصلاح سرفصل‌های ترکیبی موجب می‌شود بخشی از منابع سرزمینی در بودجه مورد غفلت قرار گیرند.

نادیده گرفتن تنوع منابع در فلات ایران از یک سو و شکنندگی اکوسیستم خشک و نیمه خشک کشور از سوی دیگر، موجب می‌شود نه تنها خطر زوال تنوع، تقویت شکنندگی اکوسیستم و تخریب سیمای سرزمین، تشدید شود بلکه بسترهای دستیابی به سرمایه مجتمع‌های زیستی نیز از بین برود.

به بیان دیگر، قابلیت جذب بودجه و پایداری طرح‌های مختلف را با چالش جدی روبرو می‌سازد که کارآیی بودجه را خدشه‌دار می‌کند و دور باطلی از تخصیص بودجه و بی‌نتیجه بودن طرح‌ها به وجود می‌آید. به بیان دقیق‌تر، نفی بودجه‌ریزی مبتنی بر عملکرد است.

از این رو، پیشنهاد می‌شود سرفصل‌های ترکیبی بودجه متناظر با استعدادهای سرزمینی و مطالعات جدید جهانی و ملی، اصلاح شوند. به عنوان مثال، سرفصل «آب، کشاورزی و محیط‌زیست» به «آب و خاک، کشاورزی پایدار و محیط‌زیست»، تغییر و ارتقاء یابد.

هم‌چنین با توجه به وجود تنوع دامی و شناسایی ایران به عنوان کشور مبدأ ذخایر ژنتیکی، بهتر است سرفصل روشنی برای منابع (طبیعی و انسانی) مرتبط با دام و دام‌پروری پیش‌بینی شود. مثلاً، «آب، کشاورزی و محیط‌زیست» به «آب و خاک، کشاورزی و دامداری و محیط‌زیست»، تغییر و ارتقاء یابد.

گفتنی است در قانون نظام جامع دام‌پروری کشور (۱۳۸۸)، اتصال و پیوند اجتماعی-اکولوژیک یعنی «دام‌پرور» و «عشایر» در اصطلاحات این قانون، تعریف و در نظر گرفته نشده‌اند. جدایی حوزه‌های طبیعی و اجتماعی به معنای فقدان آمایش سرزمین و لذا افزایش دوری از عدالت اجتماعی و عدم کارآیی بودجه خواهد بود. بودجه آمایش سرزمینی، فاقد

این اشکالات پایه‌ای است و پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت را زمینه‌سازی و تثبیت می‌نماید.

۳) گنجاندن سرفصل‌های زیستی-اجتماعی-فناورانه نظیر زیست فناوری در سرفصل‌های بودجه:

در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ با الهام از سیاست‌های ابلاغی برنامه هفتم توسعه در راستای کاهش وابستگی بودجه کشور به نفت، بعلاوه ضرورت پی‌ریزی بنیادین برای فعالیت‌های دانش‌بنیان زیست‌پایه، انتظار می‌رود بر پایه ویژگی‌های زیستی در سرزمین، رنگ‌بندی بومی در حوزه زیست‌فناوری، کشف و صورت‌بندی زیستی-اجتماعی-فناورانه شوند.

کسب و ارتقاء توانایی‌ها در زمینه فناوری‌های بومی زیست‌پایه، نیازمند برخورداری بودجه از سرفصل زیست‌پایه و فناورانه می‌باشد. تولید ادبیات بودجه آمایش سرزمینی بر اساس رنگ‌بندی بومی، موجب تقویت اصول وحد، انعطاف‌پذیری و جامعیت بودجه می‌گردد. بدین ترتیب، اولویت‌گذاری‌های بودجه‌ای در قالب کل‌نگری آمایش سرزمین برای شناسایی استعدادهای سرزمینی، معنادار و پیش‌بینی می‌شوند.

۴) برجسته‌سازی سرفصل‌های ترکیبی و پیوندی اجتماعی-اکولوژیک، نظیر امنیت غذایی:

ضرورت خوداتکایی غذایی^۱ و حق بر غذا به عنوان یکی از حقوق پایه زیست جمعی در مقیاس‌های محلی و ملی ایجاب می‌کند که بودجه کشور با احتیاط، سخت‌گیری و

۱- روندشناسی وضعیت تأمین غذا در کشور نشان می‌دهد که تأمین غذا از مدار خوداتکایی، خارج شده است. همان‌طور که مک لچلین (۱۹۸۸) گفته است: ایران از نظر مواد غذایی تا سال ۱۳۴۹ خودکفا بود و مازاد آن را به کشورهای همسایه صادر می‌کرد. امروزه، نه تنها خودکفا نیست بلکه دلیل قانع‌کننده‌ای وجود دارد که ایران برای همیشه متکی به ورود مواد غذایی خواهد بود (ذکاوت، ۱۳۷۷: ۱۶۰). «در لایحه برنامه ششم از «امنیت غذایی»، اصلاً ذکری به میان نیامده بود» (مصطفوی، ۱۳۹۶: ۹۶). این وضعیت در حالی است که «مجموع تعداد واژه‌های آموزش، سلامت، بهداشت، بیمه، آلودگی و محیط‌زیست از برنامه اول تا برنامه پنجم، سیر صعودی داشتند و در لایحه برنامه ششم نیز از این واژه‌ها به‌طور مکرر استفاده شد» (مصطفوی، ۱۳۹۶: ۹۷). «سند برنامه ششم در فصل «آمایش، توسعه و

آینده‌نگری مبتنی بر ویژگی تنوع گیاهی در کشور به بازنگری بودجه سبد کالاهای استراتژیک پردازد. بهره‌مندی از تنوع گیاهی و لذا تنوع غذایی در کشور در طراحی بودجه آمایش سرزمینی می‌تواند کارآیی بودجه را افزایش دهد.

بودجه آمایش سرزمینی با استفاده از تنوع زیستی و ترکیب اجتماعی-اکولوژیک-فناورانه، ضمانت اجرایی قوی و کاربردی برای تحقق سیاست‌های کلی برنامه هفتم و اسناد آمایش سرزمین می‌باشد. بنابراین، انتظار می‌رود در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، «امنیت غذایی» دارای جایگاهی درخور این مسئله برای کشور باشد.

۵) متبلور ساختن راهبردهای آمایش سرزمین در بهره‌گیری از منابع طبیعی:

در سند ملی آمایش سرزمین مواردی چون انرژی‌های محلی، ارزش‌گذاری خدمات اکوسیستمی، استقرار نظام بهره‌برداری پایدار از مراتع متکی بر اصول دانش بومی و مدیریت محلی، حرکت به سوی اقتصاد کم‌کربن، بازنگری ضوابط و معیارهای تغییر کاربری اراضی متناسب با ویژگی‌های بوم‌شناختی هر قلمرو، پیش‌بینی‌شده‌اند که انتظار می‌رود در بودجه آمایش سرزمینی نیز ظهور و بروز داشته باشند.

مثلاً، مالیات سبز می‌تواند در تبصره ۶ (عوارض و مالیات، صص ۱۹ و ۲۱) لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ مورد توجه قرار گیرد. ناگفته نماند که «عوارض سبز» در تبصره ۱۸(ص

توازن منطقه‌ای» تلاش کرده است برای لزوم توجه به شرایط عدم تعادل منطقه‌ای؛ تصویری از شکاف منطقه‌ای ارائه کند. برای این منظور سند از آمارهایی در خصوص چند شاخص کلان شامل، نرخ بیکاری، متوسط سرانه مالیات بر ارزش افزوده دریافتی، میانگین درآمد سرانه بدون نفت، نرخ باسوادی، شاخص توسعه انسانی و شاخص رفاه اجتماعی، استفاده کرده است» (نصرالهی زاده، ۱۳۹۶: ۷). روشن است که در شاخص‌ها از تغییرات محیطی (اجتماعی-اکولوژیک) غفلت شده و تغییرات مفهومی-ساختاری-کارکردی-عملکردی کار، سواد، توسعه انسانی و رفاه اجتماعی که متأثر از مباحث عقلانیت اکولوژیک و خدمات اکوسیستمی هستند، نادیده گرفته شده‌اند. تأخیر در توجه به مطالعات و علوم محیطی و مانایی اجتماعی در طراحی بودجه، به معنای حفظ شرایط نامطلوب موجود و هدررفت منابع نه فقط برای امروز بلکه برای امانتی است که از نسل‌های آتی در اختیار نسل کنونی می‌باشد. این شرایط، بیانگر گسستگی مفهومی-عملیاتی هستند که برای اصلاح آن، نیاز به اتخاذ آمایش سرزمین به‌مثابه رویکرد بودجه‌ریزی از یک‌سو و استناد به اسناد آمایش سرزمین در بودجه کشور از سوی دیگر، وجود دارد.

۲۸) مطرح شده است و نشان می‌دهد که انسجام در طراحی بودجه، ضعف‌هایی دارد و یکپارچه نیست.

علاوه بر این، «حمایت از توسعه اقتصاد دیجیتال» (ص ۲۰) می‌بایستی با «حمایت از توسعه اقتصاد اکولوژیک و بوم‌شناختی» تکمیل گردد. بدین ترتیب، پشتوانه بودجه آمایش سرزمینی فراهم می‌شود. لحاظ نمودن پیوند اجتماعی-اکولوژیک-فناورانه در بودجه کشور، به استفاده بهینه از تمامی استعدادهای سرزمینی و لذا کاهش هزینه‌ها و افزایش درآمدها منجر خواهد شد.

مثال دیگر، در تبصره ۱۷ (رفاه و سلامت، صص ۴۶ و ۴۷) قابل طرح و پیشنهاد است. توجه به «خدمات اکوسیستمی» در تبصره ۱۷ می‌تواند به تبدیل لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ به بودجه آمایش سرزمینی کمک شایانی نماید.

۶) بازبینی ترکیب‌های غیر آمایشی در سرفصل‌های ترکیبی بودجه:

بی‌تردید واقعیت پیچیدگی مسائل کشور نیازمند پیچیدگی بودجه است. ضرورت انعکاس به‌هم‌پیوستگی‌ها و پیچیدگی‌ها در بودجه، نباید به ترکیب‌هایی منجر شود که نتواند استعدادهای سرزمینی و تنوع زیستی در فلات ایران را بارور و شکوفا سازد. به‌عنوان مثال در تبصره ۷ لایحه بودجه سال ۱۴۰۲، «صنعت، معدن و ارتباطات» (صص ۲۵ و ۲۶) در کنار یکدیگر در نظر گرفته شده‌اند.

چنین طراحی‌ای فاقد رویکرد بین‌رشته‌ای و فرا رشته‌ای است و لذا نمی‌تواند به پیشبرد آمایش سرزمین کمک نماید. هرچند پیوندشناسی در بودجه یک ضرورت حیاتی است و عملاً به آمایشی شدن بودجه می‌انجامد اما چنین ترکیب‌هایی فاقد کارایی آمایش سرزمینی هستند و بهتر است به صورت منفک و در پیوندهای جدید متکی بر آمایش سرزمین بازتعریف شوند.

۷) جایگزینی تلقی ویژگی‌های سرزمینی به‌مثابه منابع تولید ثروت بجای منابع تولید خسارت در طراحی بودجه:

ویژگی‌های سرزمینی، شاکله زیست را در هر سرزمین می‌سازند. به‌عنوان مثال، سیلابی بودن بسته به نحوه تلقی و شناخت آن می‌تواند منبع تولید ثروت و لذا افزایش درآمد و یا منبع تولید خسارت و لذا کاهش درآمد شناخته شود. بودجه آمایش سرزمینی در سرزمینی سیل‌خیز مانند ایران می‌بایستی از این ویژگی برای افزایش درآمد استفاده نماید. طراحی بودجه برای ترمیم، بازسازی، نوسازی و پرداخت خسارت، برداشتی اشتباه از استعدادهای سرزمینی و لذا موجب اتلاف بودجه و کاهش درآمد خواهد بود. به‌عنوان مثال تلقی صرفاً تخریبی از سیل در صفحات ۱۶ و ۲۹ لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ موجب می‌شود نتوان از استعداد سرزمینی مانند سیلابی بودن برای آبادانی و پیشرفت توأم با عدالت بهره برد.

۸) اصلاح جهت‌گیری بودجه به سوی طراحی بودجه مشارکتی:

بودجه مشارکتی مترادف بودجه آمایش سرزمینی است. آمایش سرزمین در گرو شناسایی چگونگی مشارکت و تعاملاتِ تنوع زیستی طبیعی و اجتماعی با یکدیگر و شکل‌گیری سیمای سرزمین می‌باشد. از این رو، شناسایی تغییرات محیطی برای بودجه‌ریزی عملیاتی، بدون تمرکز بر ظرفیت‌ها و روندشناسی مشارکت یادشده، امکان‌پذیر نیست. در این راستا، طبیعتاً همکاری و هماهنگی بین دستگاهی برای آمایش سرزمین، امری حیاتی است. دستاوردی چون تصویب اسناد استانی و ملی آمایش سرزمین نیز حاصل همکاری دستگاه‌های اجرایی بوده است. بنابراین، انتظار می‌رود طراحی بودجه ناظر بر مشارکت در ابعاد و سطوح مختلف آن باشد. در این صورت، جامعیت و وحدت بودجه، ماهیت آمایش سرزمینی پیدا می‌کند.

ضعف هماهنگی و ابهام در الگوی مشارکت‌پذیری اجرایی، مسئله‌ای مهم است که مانع تحقق اهداف بودجه‌ای است. یک نمونه آن، سازوکار اجرایی تبصره ۱۸ لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ (ص ۵۰) می‌باشد که به نحوی تقلیل‌گرایانه، روابط دستگاه‌های اجرایی مرتبط با «صندوق پیشرفت و عدالت» را ترسیم و تعیین کرده است. به بیان دیگر، بُعد مشارکتی و آمایش سرزمینی بودجه مورد توجه قرار نگرفته است.

۹) پویاسازی بودجه مبتنی بر تغییرات محیطی در مقیاس‌های منطقه‌ای-ملی-جهانی: متغیر بودن شرایط جهانی و تأثیرات آن بر آمایش سرزمین که در قالب انواع تغییرات زیستی-اکولوژیک-فناورانه، قابل شناسایی و تحلیل می‌باشند، موجب می‌شود برای تحقق «انعطاف‌پذیری بودجه»، پیش‌ران‌های تغییرات مدنظر قرار گیرند تا بودجه آمایش سرزمینی و پویا، طراحی و عملیاتی گردد.

بر این اساس، بودجه سالانه با لحاظ نمودن الگوی تغییرات و پیش‌بینی روندهای آتی سالانه و تقاطع آن با اولویت ملی (پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت)، انعطاف‌پذیری خود را به صورتی پویا حفظ می‌نماید. با توجه به تعدد و تنوع مسائل در چگونگی کاربست رویکرد آمایش سرزمین در بودجه‌ریزی، برای درک بهتر مسائل بودجه‌ریزی اجتماعی-اکولوژیک، در جدول شماره ۲ جمع‌بندی مباحث ارائه‌شده در قالب پرسش-وضعیت-راه حل، ارائه شده است.

جدول ۲- پرسش‌های آمایش سرزمینی از لایحه بودجه و راه‌حل‌های پیشنهادی

پرسش‌های آمایش سرزمینی از لایحه بودجه	وضعیت/ پاسخ	راه‌حل‌ها
چگونگی مواجهه با منابع سرزمینی؛ استعدادهای طبیعی و اجتماعی به ویژه منابع کمیاب نظیر آب و خاک و ...	فاقد تناسب با تنوع منابع و استعدادهای سرزمینی	- بازبینی ترکیب‌های غیر آمایشی در سرفصل‌های ترکیبی بودجه. - گنجانیدن سرفصل‌های زیستی-اجتماعی-فناورانه نظیر زیست‌فناوری در سرفصل‌های بودجه.
چگونگی مواجهه با ویژگی‌های (طبیعی و اجتماعی) سرزمینی (کوهستانی بودن، گسل‌ها، شوری، خشکی و سیلابی بودن، تنوع زیستی طبیعی و اجتماعی، وسعت سرزمین و تنوع ژئومورفولوژیک، ...)	محوریت تقابل و مانع‌پنداری ویژگی‌های زیستی و سرزمینی، ضعف جایگاه پیشگیری در مواجهه با خطرات	- جایگزینی شناختی؛ ویژگی‌های سرزمینی به مثابه «منابع تولید ثروت» بجای «منابع تولید خسارت» در طراحی بودجه. - متبلور ساختن راهبردهای آمایش سرزمین در بهره‌گیری از منابع طبیعی. - بازاندیشی دانش‌ها و فناوری‌های بومی.
چگونگی مواجهه با تغییرات محیطی (تغییرات جمعیتی و اکولوژیک، فرسایش فضایی، ...)	پسینی بجای پیشینی، ضعف در روند-الگوشناسی و آینده‌نگری، فیزیک‌گرایی بجای شناخت بیوفیزیکی- اجتماعی تغییرات محیطی	- جایگزینی تلقی ویژگی‌های سرزمینی به مثابه منابع تولید ثروت بجای منابع تولید خسارت در طراحی بودجه. - پویاسازی بودجه مبتنی بر تغییرات محیطی در مقیاس‌های منطقه‌ای- ملی-جهانی.
چگونگی تأمین و پایداری سرمایه‌گذاری‌ها (لحاظ سرمایه مجتمع‌های زیستی و پایداری و مانایی اجتماعی)	ضعف در طراحی مشارکتی و بوم‌پایه	- اصلاح جهت‌گیری بودجه به سوی طراحی بودجه مشارکتی. - بازبینی ترکیب‌های غیر آمایشی در سرفصل‌های ترکیبی بودجه.
		- اصلاح سرفصل‌های ترکیبی بودجه متناظر با استعدادهای سرزمینی و

پرسش‌های آمایش سرزمینی از لایحه بودجه	وضعیت/ پاسخ	راه‌حل‌ها
چگونگی درآمدزایی و افزایش درآمد با اتکا به تنوع زیستی (طبیعی و اجتماعی)	فاقد نقشه تعادل بخشی	مطالعات جدید جهانی و ملی. - برجسته‌سازی سرفصل‌های ترکیبی و پیوندی اجتماعی-اکولوژیک. - گنجاندن سرفصل‌های زیستی-اجتماعی-فناورانه نظیر زیست‌فناوری در سرفصل‌های بودجه.
چگونگی کاهش هزینه‌ها با اتکا به تنوع زیستی (طبیعی و اجتماعی)	فاقد تقسیم بار هزینه‌ها متناسب با تنوع و تغییرات تنوع زیستی (طبیعی و اجتماعی)	- اصلاح جهت‌گیری بودجه به سوی طراحی بودجه مشارکتی. - استفاده از نقشه و ارزش‌گذاری خدمات اکوسیستمی در بودجه‌ریزی.
چگونگی اتصال و پیوستگی با اسناد مصوب آمایش سرزمین	مبهم و نامشخص	- متناظر ساختن تدریجی سرفصل‌های بودجه با صورت‌بندی اسناد مصوب آمایش سرزمین. - انتخاب سرفصل‌های ناظر بر تغییرات محیطی و متکی بر اسناد آمایش سرزمین. - بازنگری آرایش نهادی در تقسیم کار ملی. بازاندیشی سازوکار هماهنگی دستگاه‌های اجرایی.

همان‌طور که در ستون دوم جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود «وضعیت» به معنای پاسخ‌های موجود به پرسش‌های آمایش سرزمینی از بودجه، فاقد قابلیت کاربردی و تناسب با تنوع استعدادهای طبیعی و اجتماعی در سرزمین است. از این‌رو، تأخیر در مسئله‌شناسی پدید آمده و اقدامات پسینی، مقدم بر روند-الگوشناسی تغییرات سرزمینی و آینده‌نگری آن شده‌اند.

تقابل و مانع‌پنداریِ ویژگی‌های زیستی و سرزمینی ناشی از ناشناخته ماندن دانش‌ها و فناوری‌های بومی از یک سو و جداییِ مطالعات و تحقیقات حوزه‌های طبیعی و اجتماعی از یکدیگر از سوی دیگر، شناختی نادرست از استعدادها را به وجود آورده است. فیزیک‌گرایی بجای شناخت بیوفیزیکی-اجتماعی تغییرات محیطی، موجب بخشی‌نگری شده که مانعی جدی در طراحی بودجه مشارکتی و بوم‌پایه می‌باشد.

علاوه بر این، ضعف در تولید نقشه‌های طبیعی و اجتماعی و تحلیل تلفیقی و ترکیبی شرایط زیستی و سرزمینی، بودجه‌ریزی را از هدف تعادل‌بخشی در سرزمین دور نگه داشته است. بازیابی توان آمایش سرزمینی نه تنها نیازمند اهتمام به کاربست مفهومی و دانشی آمایش سرزمین در مداخلات توسعه‌ای است، بلکه به هماهنگی نهادی و ترسیم الگوی سازوکار هماهنگی‌های فرابخشی نیاز دارد.

در این صورت، شفافیت و آگاهی نهادی، جایگزین ابهام و عدم تعینی خواهد شد که اکنون مانعی جدی در تحقق بودجه‌ریزی مبتنی بر تغییرات محیطی (اجتماعی-اکولوژیک) است.

نتیجه‌گیری

مطالعه و تحلیل اجتماعی-اکولوژیکی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد آمایش سرزمین به مثابه رویکرد پایه‌ای مورد توجه قرار نگرفته است. از آنجایی که اصلاح ساختار بودجه کشور بنا به ملاحظات برنامه‌ای، زیستی، حفاظت پویا از تنوع زیستی (طبیعی و اجتماعی) در تغییرات پیش رو و همچنین، آینده‌نگری سیمای سرزمین، بی‌تردید نیازمند اتخاذ رویکرد آمایش سرزمینی است.

عدم توجه به الزامات و ویژگی‌های زیستی-اجتماعی بودجه، مانع تحقق اقتصاد بوم‌پایه و اکولوژیک و لذا سدی در برابر بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و اجتماعی کشور یعنی درون‌زایی و برون‌نگری خواهد بود. به بیان دیگر، ضرورت پیوستگی بودجه با

اسناد آمایش سرزمین از یک سو و ضعف در کاربست رویکرد آمایش سرزمین در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ از سوی دیگر، موجب شده است.

در سومین گام بودجه‌ریزی (۱۴۰۲) پس از تصویب اسناد آمایش سرزمین (۱۳۹۹)، همچنان رابطه دوسویه بودجه و آمایش سرزمین با چالش‌های قانونی، مفهومی، و عملیاتی روبرو باشد. برای عبور موفقیت‌آمیز از این چالش‌ها می‌بایستی از ظرفیت‌های قانونی و عملیاتی، و توانمندی‌های معرفتی و سیاستی بهره برد.

در این راستا، نسبت‌یابی سرفصل‌های بودجه با اسناد آمایش سرزمین، اتخاذ رویکرد بودجه‌ریزی مبتنی بر تغییرات محیطی (اجتماعی-اکولوژیک)، پذیرش چارچوب‌های بین‌رشته‌ای و فرا رشته‌ای و به تعبیری، طراحی بودجه به مثابه مجموعه‌ای از همبست‌های عملیاتی، تعریف سرفصل‌های پیوندی و ترکیبی در قالب انواع همبست‌های کاربردی و اجتماعی-اکولوژیک، و اصلاح سرفصل‌های کنونی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ با الهام از رویکرد آمایش سرزمین قابل توجه هستند.

شناسایی ویژگی‌های سرزمینی در چارچوب دانش‌ها و فناوری‌های بومی و ترجیح درک اجتماعی-اکولوژیک-فناورانه بر ستیز بی‌پایان، پُر هزینه و کم‌فایده با ویژگی‌های سرزمینی، پرهیز از کاربست تقلیل‌گرایانه بودجه کشور به پرداخت خسارت و جبران آسیب‌های پدید آمده ناشی از این ویژگی‌ها، و توجه ویژه بر سازوکارهای اجرایی مشارکتی در سازوکارهای اجرایی بودجه، از جمله نکات کلیدی در حرکت به سوی طراحی بودجه آمایش سرزمینی هستند که در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ مغفول مانده‌اند.

توجه به پیشنهاد‌های ارائه‌شده مصداقی در متن مقاله می‌تواند به بهبود کیفیت آمایش سرزمینی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ کمک نماید. پیشنهاد‌های شکلی ناظر بر شیوه دسته‌بندی سرفصل‌ها و ارتقاء بودجه از طریق لحاظ پرسش‌های آمایش سرزمینی و همچنین پیشنهاد‌های محتوایی در خصوص انتخاب سرفصل‌های ناظر بر تغییرات محیطی و متکی بر اسناد آمایش سرزمین و برخورداری از پویایی، به همراه بازنگری آرایش نهادی در تقسیم

بودجه‌ریزی مبتنی بر تغییرات محیطی...، مهام | ۳۰۷

کار ملی و چگونگی هماهنگی دستگاه‌های اجرایی، نقطه شروع خوبی در مسیر بودجه آمایش سرزمینی می‌باشد.

اجرای حداقلی این پیشنهادها در لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ به معنای زمینه‌سازی اولیه و یک گام به جلو رفتن برای لایحه بودجه سال ۱۴۰۳ می‌باشد. آگاهی به دشواری کاربری و رویکرد آمایش سرزمین در بودجه‌ریزی موجب می‌شود اتخاذ راهبرد «بهبود مستمر» به عنوان بهترین و بلکه تنها راه مطمئن برای پیشبرد آمایش سرزمین و طراحی و اجرای بودجه آمایش سرزمینی در راستای هدف غایی آن یعنی عدالت اجتماعی، پیشنهاد شود.

بدیهی است مفهوم‌سازی، مدل‌سازی، روندشناسی، و تغییرات ساختاری و عملیاتی بودجه برای نیل به بودجه آمایش سرزمینی در سال‌های آینده، نیازمند برنامه‌ریزی مستقل و تمرین و ممارست کارشناسی و سیاست‌گذاری در سطوح پژوهشی، آموزشی، اجرایی می‌باشد.

تعارض منافع و سپاسگزاری

این مقاله بدون حمایت مالی نوشته شده است.

ORCID

Mahmoud Maham

<https://orcid.org/0000-0002-1328-3455>

منابع

- ارسلان بُد، محمدرضا. (۱۳۸۲)، «توزیع درآمد ایران در نیم‌قرن اخیر»، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی ایران‌شناسی (اقتصاد ایران)، تهران: انتشارات بنیاد ایران‌شناسی، ۳۰-۲۷ خردادماه: ۸-۱.
- اعتباریان، اکبر، عماد زاده، مصطفی و روحانی، علی. (۱۳۹۲). «بررسی نقش اطلاعات حسابداری در بودجه و بودجه‌ریزی»، پژوهش حسابداری، دوره ۳، شماره ۱۰: ۵۳-۷۱.
- بک، الریش. (۱۳۸۸)، جامعه در مخاطره جهانی، ترجمه محمدرضا مهدی‌زاده، تهران: انتشارات کویر.
- بولن، پاتریک. جی و گار هاوس. (۱۳۹۲)، مدیریت پایدار اگر واکوسیستم: تلفیقی اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی، ترجمه هادی ویسی، حسین صباحی، حسین محمودی و کورس خوشبخت، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- پریزادی، طاهر. (۱۳۹۷)، «توسعه منطقه‌ای در ایران با رویکرد عدالت فضایی»، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، دوره ۱۸، شماره ۵۰: ۱۷۹-۱۹۸.
- پورحسن، سمیه و فرجوند، اسفندیار. (۱۳۹۸)، «بررسی نقش رسانه‌های اجتماعی بر مشارکت شهروندان در فرایند بودجه‌بندی مشارکتی»، مدیریت دولتی، دوره ۱۱، شماره ۳: ۳۷۶-۳۵۵.
- سید رضایی، میریعقوب؛ پور عزت، علی‌اصغر و سعدآبادی، علی‌اصغر. (۱۳۹۵)، «رصد چالش‌های سیستم بودجه‌بندی ایران با هدف توسعه رویکرد عدالت منطقه‌ای با تکنیک فازی»، بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، دوره ۲۳، شماره ۳: ۴۸۳-۵۰۶.
- سید رضایی، میریعقوب؛ پور عزت، علی‌اصغر و سعدآبادی، علی‌اصغر. (۱۳۹۵)، «تبیین ویژگی‌های سیستم مناسب بودجه‌بندی عمومی برای تحقق پیشرفت عادلانه و کارآمد»، مدیریت سازمان‌های دولتی، دوره ۴، شماره ۴: ۶۷-۸۰.
- سید رضایی، میریعقوب؛ پور عزت، علی‌اصغر و سعدآبادی، علی‌اصغر. (۱۳۹۶)، «ملاحظات نظام بودجه‌بندی در راستای عدالت منطقه‌ای»، چشم‌انداز مدیریت دولتی، دوره ۲۳، شماره ۲۹: ۷۳-۹۱.
- تهامی پورزندی، مرتضی. (۱۳۹۸). «اقتصاد دریا»، دانشنامه اقتصاد، دوره ۲، شماره ۲: ۱-۳.

- جهانگرد، اسفندیار. (۱۳۹۷)، «محیط‌زیست و برنامه‌های توسعه در ایران»، دوفصلنامه اقتصاد محیط‌زیست و منابع طبیعی، دوره ۲، شماره ۲: ۱۰۵-۱۴۲.
- حاجی، غلامعلی؛ کیهانی حکمت، رضا؛ نجفی زاده، سید عباس و مهرگان، نادر. (۱۳۹۹)، «مخارج دولت و رشد منطقه‌ای در ایران» (رهیافت اقتصادسنجی فضایی)، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، دوره ۲۰، شماره ۴: ۱۵۷-۱۷۵.
- دانلپ، رایلی و برول، رابرت جی. (۱۳۹۹)، تغییرات اقلیمی و جامعه، ترجمه عادل ابراهیمی لویه و سلیمان میرزایی راجعونی. تهران: وانی.
- دهقان‌پور فراشاه؛ علیرضا، پور عزت؛ علی‌اصغر، دهقان‌پور فراشاه، افسانه و شفیعی نیک‌آبادی، زهرا. (۱۳۹۵)، «تدوین معیارهای ارزشیابی سند بودجه کشور از نگاه خبرگان»، پژوهش‌های راهبردی بودجه و مالی، دوره ۲۳، شماره ۳: ۱۱-۳۲.
- ذکاوت، سعیدم. (۱۳۷۷)، «وضعیت محیط‌زیست در ایران»، ترجمه شمس تهرانی، زهرا، فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه، دوره ۳، شماره ۳۱ و ۳۲: ۱۳۵-۱۶۷.
- رحمانی فضلی، هادی؛ نیکبخت، سعید و ملابهرامی، احمد. (۱۳۹۸)، «بررسی اثر بودجه بر نابرابری منطقه‌ای ایران با استفاده از مدل اقتصادسنجی فضایی تابلویی»، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، دوره ۲۷، شماره ۸۹: ۳۹۹-۴۲۱.
- رفیعی دارانی، هادی و قربانی، محمد. (۱۳۹۳)، «مشارکت نیروی کار در اقتصاد ملی: تحلیلی در چارچوب رگرسیون فضایی»، فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی، دوره ۵، شماره ۱۸: ۱۱۹-۱۴۰.
- عسگری، علی و اکبری، نعمت‌الله. (۱۳۸۰)، «روش‌شناسی اقتصادسنجی فضایی: تئوری و کاربرد»، جامعه‌شناسی کاربردی، دوره ۱۲، شماره ۲: ۹۳-۱۲۲.
- فرهادی، محمد و میری، ندا. (۱۴۰۲)، «رابطه بودجه دولتی و توسعه اقتصادی-اجتماعی استان‌های کشور»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دوره ۱۴، شماره ۵۶: ۱۷۳-۲۰۳.
- کرامتی، محمدعلی و بیات، فهیمه. (۱۳۹۵)، «ارزیابی و رتبه‌بندی ابعاد و مؤلفه‌های اجرای بودجه‌بندی عملیاتی در شرکت‌های آب و فاضلاب ایران»، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، دوره ۸، شماره ۲۹: ۵۹-۷۲.

۳۱۰ | فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی | سال پانزدهم | شماره ۶۱ | زمستان ۱۴۰۳

- کردبچه، محمد. (۱۳۹۷)، «اصول بودجه‌بندی»، دانشنامه اقتصاد، دوره ۱، شماره ۱: ۴-۱.
- کردبچه، محمد. (۱۳۹۷)، «طبقه‌بندی بودجه»، دانشنامه اقتصاد، دوره ۱، شماره ۱: ۵-۱.
- لایحه بودجه سال ۱۴۰۱. (۱۴۰۱)، سایت شناسنامه قانون.
- لایحه بودجه سال ۱۴۰۲. (۱۴۰۲)، سایت شناسنامه قانون.
- مترنیخت، گراسیه لایزال. (۱۳۹۸)، برنامه‌ریزی فضایی کاربری زمین، ترجمه شهرزاد شریف جاهد و پویا امیری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مرتاضی مهربانی، الناز. (۱۳۹۴)، «میزگرد: منظر و اکولوژی»، منظر، دوره ۷، شماره ۳۲: ۹۴-۹۹.
- مرتضوی، مرتضی و شیخ، رضا. (۱۳۹۸)، «بهینه‌سازی تخصیص بودجه مناطق شهری بر اساس شاخص‌ها عدالت فضایی (مورد مطالعه: کلان‌شهر مشهد)»، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، دوره ۷، شماره ۲: ۴۴-۲۹.
- مقیمی، سید محمد؛ پور عزت، علی‌اصغر؛ دانایی‌فرد، حسن و احمدی، حیدر. (۱۳۹۵)، «طراحی و تبیین مدل بودجه‌بندی بر اساس شاخص‌های حکمرانی خوب در ایران»، مدیریت دولتی، دوره ۸، شماره ۴: ۶۶۵-۶۴۵.
- مصطفوی، سید محمدحسن. (۱۳۹۶)، «مروری بر برنامه‌های توسعه کشور با تأکید بر برنامه ششم و مقایسه آن‌ها با معیار برخی شاخص‌های مرتبط با اقتصاد اسلامی»، فصلنامه اقتصاد و بانکداری اسلامی، دوره ۶، شماره ۱۸: ۸۳-۱۰۳.
- نانز، پائولو؛ واندربگ، جرون و نیکامپ، پیتر. (۱۳۸۴)، اقتصاد اکولوژیکی تنوع زیستی (کاربرد روش‌ها و سیاست‌ها)، ترجمه مجید مخدوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- نوابخش، مهرداد؛ نادری، نادر و مهدوی، سید محمدصادق. (۱۳۹۴)، «ارزیابی سهم عوامل توسعه کالبدی فضایی و جمعیتی در بودجه مناطق شهری اصفهان»، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره ۵، شماره ۱۵: ۲۶-۱.
- نصرالهی‌زاده، بهرام و محمدی، اکبر. (۱۳۹۶)، «تحلیلی بر رویکرد سند برنامه ششم به تعادل بخشی منطقه‌ای و توسعه پایدار»، اولین همایش بین‌المللی برنامه‌ریزی اقتصادی، توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای: رویکردها و کاربردها، دانشگاه کردستان، دانشگاه پلی‌تکنیک سلیمانی، ۱۳ و ۱۴ اردیبهشت‌ماه، صص ۱-۱۷.

- واعظ قاسمی، محسن؛ طالقانی، محمد؛ شفیعیان، محسن و بزرگی، فاطمه. (۱۳۹۷)، «به‌کارگیری مدل‌سازی ساختاری تفسیری جهت طراحی مدلی برای بودجه‌ریزی عملیاتی»، دانش سرمایه‌گذاری، انجمن مهندسی مالی ایران، دوره ۷، شماره ۲۷: ۲۹۹-۳۲۰.
- هنلی، نیک. بایر و اداورد بی. (۱۳۹۵)، قیمت‌گذاری طبیعت: تحلیل هزینه-منفعت و سیاست‌های محیط‌زیستی، ترجمه نغمه برقی دینان و امیر مافی. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی. ایران.
- یاوری، احمدرضا و طیب‌زاده، نگار. (۱۳۹۶)، سنجش و ارزیابی در برنامه‌ریزی استفاده از سرزمین، انتشارات آوای قلم. چاپ اول. تهران. ایران.

- Lambe Isaac and Maryam Lawal and Theresa Okoli. 2015. A Systematic Review of Budgeting and Budgetary Control in Government Owned Organizations, Research Journal of Finance and Accounting, volume 6, pp 1-10, url={<https://api.semanticscholar.org/CorpusID:55640317>}
- Bernaciak, Arnold. 2019. Participatory budgeting – an indicator of social activity of residents and a tool of environmental protection in Poland: spatial diversity in the east/west configuration. Journal Economics and Environment. Vol (69). No 2. doi: 10.34659/2019/2/18
- Allen, R. I., Betley, M., Renteria, C., & Singh, A. (2020). "Chapter 12 Integrating Infrastructure Planning and Budgeting". In Well Spent. USA: International Monetary Fund. Retrieved Sep 9, 2023, from <https://doi.org/10.5089/9781513511818.071.ch012>
- Gherghina, S.; Tap, P. Ecology Projects and Participatory Budgeting: Enhancing Citizens' Support. Sustainability. 2021. 13(19), 10561. <https://doi.org/10.3390/su131910561>
- Schick, Allen. 2008. Budgeting for Fiscal Space. Asian OECD Senior Budget Officials Meeting. Bangkok, Thailand. <https://www.oecd.org/gov/budgeting/39944230.pdf>
- Sgueo, Gianluca. 2016. Participatory budgeting: An innovative approach. European Parliamentary Research Service (EPRS). 1-7.
- Schall, Barbara. 2019. Plants and people: Our shared history and future, Plants, People, Planet, pp 14– 19.
- Spackman, Michael. 2002. Multi-Year Perspective in Budgeting and Public Investment Planning. OECD, Paris, 24-26 April.

- Hritonenko, Natali. Yatsenko, Yuri. 2013. Mathematical Modeling in Economics, Ecology and the Environment. Springer. ISBN 978-1-4614-9311-2
- Pench, Lucio. 2021. Green Budgeting: Towards Common Principles. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2765/51675
- OECD. 2022. Summary note: participatory budgeting. Dispelling Myths about Participatory Budgeting across Levels of Government. Based on an Informal Workshop of the OECD Network on Fiscal Relations across Levels of Government and Working Party of Parliamentary Budget Officials and Independent Fiscal Institutions.
- Poghosyan, Suren. (2020). Budgeting for the Sustainable Development Goals Aligning domestic budgets with the SDGs. Guidebook. United Nations Development Programme. PP: 1-52.
- Swagel, Phillip L. (2020). Budgetary Effects of Climate Change and of Potential Legislative Responses to It. Congressional Budget Office. PP: 1-17. www.cbo.gov/publication/57019
- Wang, Xueping and Hu, Shichao. (2022). Can performance-based budgeting reform improve corporate environment in ESG? Evidence from Chinese-listed firms. Front. Environ. Sci. 10:982160. PP: 1-17. doi: 10.3389/fenvs.2022.982160
- Chapman, Jeffrey I. (1998). Land Use Planning and the Local Budget: A Model of Their Interrelationships. Public Administration Review. Vol. 48, No. 4 (Jul. Aug., 1988), pp. 800-806. Published By: Wiley. <https://doi.org/10.2307/975604>
- Healy, Richard W. Winter, Thomas C. LaBaugh, James W and Lehn Franke, O. (2007). Water Budgets: Foundations for Effective Water-Resources and Environmental Management. U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey, Reston, Virginia.
- Jalali, Farzaneh and Gal, Graham. (2019). Can Sustainability Be Budget for? Evidence from Iran. at: <https://www.researchgate.net/publication/341111111>. 158-178. DOI: 10.1007/978-981-10-4502-8-7

استناد به این مقاله: مهام، محمود. (۱۴۰۳). بودجه‌ریزی مبتنی بر تغییرات محیطی (اجتماعی-اکولوژیک) (مطالعه موردی: لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ به مثابه «بودجه آزمایش سرزمینی»)، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۵(۶۱)، ۲۷۳-۳۱۲.

Social Development and Welfare Planning Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.